

Bősze Péter

A szaknyelvi csoportnevek írása a magyar orvosi nyelvben – javaslat megvitatásra

Hozzászólók: *Berényi Mihály, Keszler Borbála, Kovács Éva, Kuna Ágnes, Laczkó Krisztina, Ludányi Zsófia*

BEVEZETÉS Az orvosi-biológiai csoportnevekben sok a bizonytalanság és a rendszertelenség. Ennek tisztázására és szabályozására készült ez az összeállítás. Már több mint egy éve, hogy elkezdjük a vitaanyag megbeszélését. Rengeteg új ötlet fogalmazódott meg; olyanok is, amelyek miatt a vitaanyag is változtatni kellett. Ezek ismertetésétől eltekintünk, hiszen már tárgytalanok, továbbá a terjedelem miatt is. Így is terebélyes írás kerekedett, olyannyira, hogy már-már áttekinthetetlen, ezért részletekre bontva adjuk közre. A megfogalmazott javaslatok csak javaslatok, a résztvevők nézeteit mutatják; esetleges szabályokká csak az MTA bizottságának állásfoglalása után válhatnak.

A felmérésben öt névtartozékos és egy névjárolékos (gyógyszernevek) rész van. Az utóbbit az első öt rész lezárása után, külön tárgyaljuk.

I. RÉSZ. AZ ORVOSI CSOPORTNÉV ÉS VONATKOZÓ MEGHATÁROZÁSOK

névjárolék A névjárolék – például *bácsi, néni, kisasszony, tanár, orvos* – a tulajdonnév köznévi eleme, de nem szerves része, nem tartozéka a névnek, mint a tartozékbetűk stb. (Bősze 2006: 151–162). A név a járulékos nélkül is ugyanazt jelenti (Kovács Zoltán *bácsi* a *bácsi* nélkül is Kovács Zoltán; Aspirin *tabletta* – az Aspirin jelentése teljesen egyértelmű a *tabletta* névjárolék nélkül is). A névjárolék mindig követi a nevet, de nem utótag, hanem járulékos névrész, amelyet különírunk. (A tulajdonnév voltaképpen jelzője a köznévi elemének, kijelölő jelző [az *Aspirin* kijelöl a tabletták közül az egyik fajtát].)

névtartozék A név része (utótag), az előtaggal együtt képezi a nevet; nélküle más az előtag jelentése. Az orvosi nyelvben szép számmal fordulnak elő ilyenek (szaknyelvi névtartozékok), például: *betegség* (az *Addison-betegség* együtt képezi a kóros állapot nevét, az értelme egészen más, mint az előtagé önmagában: *Addison* a *betegség* leírója). Hasonlóan:

szindróma/kór (a *Cushing-szindróma/kór* különböző kóros folyamatokat jelöl; az előtag jelentése a névtartozék nélkül egy személy neve, tehát nem azonos); *vírus* (a *kanyaróvírus* mást jelent, mint a *kanyaró*). Az utóbbi példából kitűnik tehát, hogy a *betegség, szindróma, fertőzés, baj, állapot, fene, daganat* stb. utótagot köznévi előtaggal összekapcsolódva is névtartozéknak tekintjük, nem csak abban az esetben, ha tulajdonnévvel kapcsolódik össze.

névelőzék A névelőzések (*dr., prof., ifj., özv.* stb.) a személynevek előtt állnak, azokhoz szorosabban kapcsolódnak, mint a névjárolékok, de nem részei a névnek: a személyről árulnak el valamit. A névelőzések a mondat elején nagy kezdőbetűsek, de a mondat közben kisbetűvel kezdődnek (*dr., prof.*), a római számok mindig nyomtatot nagybetűkből állnak. Mondatkezdő több névelőzéknel csak az elsőt írjuk nagy kezdőbetűvel (*Prof. dr. Kovács Zoltán*).

névkiegészítő A névkiegészítők az idegen nevek részei, például a francia *de* (*de Chatel Rudolf*), a holland *van der* (*van der Vellede*) stb. Ezek egy része szervesen hozzátartozik a névhez.

köznevesülés A tulajdonnév köznévvé válása; szóalkotási művelet. A köznévvé alakulást a kis kezdőbetű jelzi. A köznevesült idegen tulajdonneveket legtöbbször magyarosan írjuk (*Bordeaux – bordó, Aspirin – aszpirin, Ampère – amper, Pasteur – pasztőr; Röntgen – röntgen, Joule – joule*).

szaknyelvi csoportnév A szaknyelvi csoportnév valamely szakma/tudomány szakszókincsének, egy-egy meghatározott fogalomköréhez (csoportjához) tartozó nevezéktára. Ilyenek az orvosi nyelvben az *anatómiai nevek, a mikrobák nevei, a betegségnevek* stb.

A NÉVJÁROLÉKOK ÉS A NÉVTARTOZÉKOK ÍRÁSÁRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK A MAGYAR HELYESÍRÁSI SZABÁLYZATBAN

A szabályzat több pontjában is találkozunk a névjárolékokra és a névtartozékokra közvetve vonatkozó előírásokkal:

Névjárulékok

- 126. pont: „Ha egy tulajdonnév egy köznévről jelzője, a két szót különírjuk egymástól: *Mariska néni, Dezső bácsi [...], Volkswagen gépkocsi, Fabulon arckrém*; stb.”
- 164. pont: „Személynév – akár egy-, akár többemű – állhat köznévről jelzőjeként is. Ilyenkor a személynevet és a köznévet különírjuk egymástól: *István király, Bánk bán, Kovács államtitkár [...], Zsófi néni, Noszty fiú*.”

Azoktól a felvett vagy kapott személynevektől (vagy más tulajdonnevektől, sőt fantáziánevektől), amelyeket kisebb-nagyobb embercsoportok viselnek, különírjuk a gyűjtőnévi vagy gyűjtőnévi jellegű közzókat: *Benedek család, Buddenbrook ház, Csák nemzetség, Kaláka együttes, Nyék törzs...*”

- 168. pont: „Ha egymástól különírt, személynévből és köznévből álló jelzős szerkezethez (*Juliánus barát*) egy újabb főnév (pl. *szobor*) kapcsolódik, ez elé nem teszünk kötőjelet: *Juliánus barát szobor*”.
- 170. pont: „Az állatok tulajdonnevét nagy kezdőbetűvel írjuk: *Bodri*. Az esetleges magyarzó utótag kisbetűvel és kötőjel nélkül járul hozzájuk: *Bodri kutya, Ráró lovam* stb.” (*A kutya, lovam* stb. névjárulék.)
- 182. pont: „Földrajzi nevekhez magyarzó céllal néha hozzákapcsolunk egy közzót, ez azonban nem válik a név részévé. Ezeket a nevet értelmező szavakat a névtől különírjuk... (*Fertő tó, Duna folyam*)”. (A nevet értelmező szavak szintén névjárulékok.)
- 194. pont: „Ha a márkanév után tájékoztatásképpen oda tesszük a típust, a dolgot jelölő szót is, a kettő közé nem teszünk kötőjelet: *Omnia kávé, Panangin tableta*”.
- 195/d pont: A *díj, érem, emlékérem* stb. köznevek olyan előtaghoz is járulhatnak, amely önmagában nem tulajdonnév, de az elnevezésben tulajdonnévi értelmet kap. A tulajdonnévi értékű előtag állhat egy vagy több szóból. Ennek minden elemét nagy kezdőbetűvel írjuk. A *díj, érem, emlékérem* stb. köznevek azonban kis kezdőbetűsek, és kötőjel nélkül kapcsolódnak: *Életfa díj, Korona érdemrend*”.

A szabályok egyértelműsítik, hogy a közzói névjárulékokat kisbetűvel és különírjuk az előtte lévő névrésztől, valamint hogy különírjuk a névjárulékos szó szerkezet utótagjait is.

Névtartozékok

- 166. pont: „Egy- vagy többemű személynevek és köznevek gyakran lépnek egymással valamilyen jelöletlen összetételnek tekinthető kapcsolatba (pl. *Kossuth-szobor* = *Kossuth szobra*, *Kossuth-nóta* = *Kossuthról szóló nóta*

stb.). Az ilyen összetételszerű alakulatokban a személynév és a köznévről szoros összetartozását kötőjellel érzékeltetjük (*Balassi-strófa, Ady-vers*)”.

- 185. pont: „Ha egy csillagászati név utolsó tagja köznévről (pl. *felhő, köd, üstökös*), akkor azt kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz: *Magellán-felhő*”.
- 195. pont: (kitüntetések) „Ha a név előtagja tulajdonnév, akkor a *díj, érem, emlékérem* stb. szót a tulajdonnévhez kötőjellel kapcsoljuk: *Kossuth-díj, Nobel-díj*”.

Szemben a névjárulékokkal, a nevek részét képező utótagot (névtartozék) a tulajdonnévhez kötőjellel kapcsoljuk.

Összegezve: Az AkH. csak a tulajdonneveknél és közvetve utal a névjárulékokra és a névtartozékokra, valamint azok írásmódjára. Ebből is kiderül, hogy a névjárulékok különírt, kisbetűs köznevek, és nem szerves tartozékai a névnek, sok esetben elhagyhatók. A név részét képező köznévi utótagok (névtartozékok) azonban nem hagyhatók el, erre utal a kötőjelezésük; az ilyen szerkezetek valójában szóösszetételek (*Kossuth-díj* – *Kossuthról elnevezett díj*).

A szabályzat (201. pont) egyértelműsíti, hogy a köznevesült tulajdonneveket kisbetűvel, ezek közzóval keletkezett összetételeit pedig egybeírjuk (*háryjános, ádámcsutka*). Az idegen köznevesült tulajdonnevek írásmódját szokásosan magyarossal cseréljük fel (*aszpirin [Aspirin], pasztöröltás [Pasteur-oltás]*). Nem tárgyalja a szabályzat a köznevesült tulajdonnevek és a névjárulékok kapcsolódásának írásmódját, azaz miként írjuk a köznevesült jelzős szerkezeteket, például *aszpirin + tableta*. Nem kapunk útmutatást a szabályzatból a gyűjtőnevek és a névtartozékok írásmódjáról sem. A szabályzat természetesen nem rendelkezik a szaknyelvi csoportnevek írásmódjáról, de nem is feladata.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Névjárulék: időszzerű témakör ez, hiszen a Google szókészletéből hiányzik a névjárulék. Az értelmező szótáiraiban sincs ilyen címszó.

Névtartozék: így írnám: A név részét alkotja, az alaptaggal kötőjellel egybeírva képezi a nevet, nélküle az alaptag jelentése más. Az orvosi nyelvben ilyenek (szaknyelvi névtartozékok) szép számmal fordulnak elő, például: *betegség, kór, szindróma, vírus, gomba*. Az *Addison-betegség* együtt képezi egyfajta kóros állapot nevét, egészen mást jelent, mint az alaptag *Addison*, a betegség leírója önmagában; a *Cushing-szindróma/kór* különböző kóros folyamatokat jelöl, az alaptag jelentése a névtartozék nélkül egy személy neve, tehát egészen más; a *kanyaróvírus* mást jelent, mint a *kanyaró*; *börgomba* stb. A névtartozékokat a személynevekhez mindig kötőjellel kapcsoljuk (*Trendelenburg-helyzet, -fektetés, -tünet, -jel, -teszt, Frimann–Dahl-felvétele*).

Névelőzék: a névelőzégeket – bizonyos feltételek teljesülése esetén – szerezni lehet. A betűkből állók mondat közben kisbetűvel kezdődnek (*dr., prof.*), a római számok mindig nyomtatott nagybetűkből állnak.

Névkiegészítő: a névkiegészítőt örökli az ember. Ennek megfelelően *I. Napóleon* fiát nem *ifj. I. Napóleonnak* nevezték, hanem *II. Napóleonnak*, viszont *de Chatel Rudolf* testvére *de Chatel Péter*.

Köznevesülés: ha *Pasteurból pasztőr* lett, a *Gerbeud* meg *zserbó*, a *becquerel* miért nem *bekörel*, a *joule* miért nem *zsúl*? Mert nemzetközi? Ki dönt a magyaros írás mellett? A nép és az idő?

Szaknyelvi csoportnevek: érdekes, hogy a Google nem ismeri ezt a kifejezést. Akkor sokan mások sem? Talán ezért is jó lenne kibővíteni ezt a bekezdést, például így: A köznyelvi csoportnevek párját a szaknyelvi csoportnevek alkotják, ezeken belül vannak az *orvosi (biológiai, kémiai stb.)* szaknyelvi csoportnevek.

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: Nyilvánvalóan nem ismeri a Google a fenti terminusokat, mert ezek (Bősze Péter által) teljesen újonnan bevezetett terminusok. Az pedig már csak az orvosi és a nyelvész szakmán áll, hogy mennyire fognak elterjedni.

Laczkó Krisztina: A köznevesülés nem mesterséges folyamat, hanem spontán nyelvi művelet, így magát a folyamatot, valamint az írásmódot nyilvánvalóan az írásgyakorlat szokása dönti el. A *joule* mértékegység, így nyilvánvalóan nem magyarosítható még az írásmódjában sem.

Keszler Borbála: Jók az elnevezések.

Névelőzék: a szabályzatban: a név előtt használatos közsavak, de jó így is; vö. 165.

Névkiegészítő: vö. AkH. 214.

Kovács Éva: Az elnevezések érthetőek, elfogadhatók. „A *joule* miért nem *zsúl*?” – ebben egyetértek Berényi Mihállyal.

A tulajdonnév jelzője a köznévi elemének: ez számomra kicsit körmönfontan megfogalmazott, a javaslatom: a tulajdonnév jelzője a köznév által összefoglalt megnevezésnek, például *ember, állat, növény*.

Névtartozék: *betegség, kór, vírus, gomba* stb. én ezeket gyűjtőneveknek érzem, vagy közneveknek, amelyek jelzővel el látva pontosan meghatározzák, kijelölik az adott betegséget, vírust stb.

Köznévvé válás: természetesen minden nyelv állandó fejlődésben van, írók, költők, gondolkodók hatására újabb szavak

kerülnek a nyelvbe, mások kivesznek, különösen a ritkán használt, választékos kifejezések, nem kicsi az idegen nyelvek hatása sem, ugyanakkor a nyelvek egyszerűsödése általános tendencia. Ha egy nyelvben már meghonosodott egy idegen szó, egyre inkább sajátjának érzi, és ez hatással van az írásmódra is. Nyilván a köznapi beszédben és írásban az egyszerűbb átírás válik általánossá. Más, kevésbé használt szavak esetében, amelyeket esetleg csak a műveltebb, olvasottabb emberek ismernek, megmarad az idegen írásmód, mivel a köznyelv nem érzi sajátjának.

Kuna Ágnes: Az elnevezések egyszerűek és kifejezőek, habár egymáshoz való viszonyuk nem teljesen egyértelmű. A felsorolt névtartozékok egyben az orvosi szaknyelv csoportnevei. Ezek szerintem más-más szintű kategorizáció eredményeként keletkezett szakszavak. A megfelelő és egyértelmű meghatározások elősegítik elterjedésüket, egységes használatukat.

Laczkó Krisztina: Az elnevezések találóak, ám szükség lesz még arra, hogy részint pontos fogalmi tisztázást kapjanak, részint egymáshoz való viszonyuk is meghatározódjon. A névtartozékok esetében a szabályzati példák eltérnek egymástól, egyes példák nem szerves részei a névnek, mások igen, és a két pont között átmenetek találhatóak a jelentéseket illetően. A névjárlékoknál határozottan kérdéses, hogy a *kanyaróvírus* valóban ide tartozik-e (a *kanyaró* név volna, mit tekintünk névnek?), mi a helyzet a tulajdonnévből köznévvé vált vagy éppen a kettő között lévő esetekkel. Mindez csak két példa, a felsoroltak alapján itt nagyon komoly szemantikai elemzésekre lenne szükség ahhoz, hogy a fogalmi tisztázás megvalósulhasson, ám ehhez a fentiek jó kiindulópontul szolgálnak.

Ludányi Zsófia: A tanulmány elején hat meghatározást találunk, ebből egyedül a köznevesülés a közismert, a többi a tanulmány szerzőjének saját elnevezése. A **névjárlék, névtartozék** terminusok bevezetését – rövidségük és közérthetőségük miatt – támogatom, annál is inkább, mivel – mint ahogy Bősze Péter is megjegyzi több idézett AkH.-ponttal kapcsolatban – maga a helyesírási szabályzat sem következetes a *Bodri kutya, Ráró lovam, Omnia kávé, Fertő tó* kifejezések köznévi tagjának elnevezését illetően. A szabályzat például a *Bodri kutya, Ráró lovam* elnevezések köznévi tagját „magyarázó utótag”-nak nevezi. Holott a *Bodri kutya* sem összetétel, hanem szó szerkezet (szintagma). A szintagmának alaptagja és bővítménye van, a szóösszetételnek elő- és utótagja. (A *kutya* tehát itt nem más, mint egy tulajdonnévi kijelölő jelzős szerkezet alaptagja. Balogh [2000a: 466] írja: a kijelölő használatú minőségjelző lehet egyedítő használatú, ilyenkor a jelzett szó [itt: *kutya*] jelentéskörét csupán egyetlen egyedre [itt: *Bodri*] korlátozza.)

Más helyütt a szabályzat a következő elnevezéseket alkalmazza a – maradvány Bősze alkotta terminusnál – névjárlékokra: „nevet értelmező szavak” (AkH. 182. a földrajzi nevek helyes-

írásáról), „típust, dolgot jelölő szó” (AkH. 194. a márkanevek helyesírásáról). Ezeknél jóval világosabb, közérthetőbb a „névjárulék”, „névtartozék” kifejezés, ezért a továbbiakban ezeket az elnevezéseket használom magam is.

II. RÉSZ. A MIKROBANEVEK HELYESÍRÁSÁNAK KÉRDÉSEI

A mikrobákat nemzetközi rendszertan szerint sorolják osztályokba, mindegyik fajtájuknál (baktériumok, vírusok, gombák stb.) megkülönböztetnek *rendet*, *családot*, *alcsaládot*, *nemzetséget* (*genus*; nevezik *nemnek* is) és *fajt* (*species*), valamint a fajok alatti (*alfajok*, *törzsek*, *változatok* stb.) csoportokat. A fajoknak kétféle nevük van: a Linné-féle kettős név (*kettős nevezéktan*, *binominális nomenklatúra*) és a nemzetközi név (l. lejjebb).

A rend, a család, az alcsalád, a nemzetség és a fajok nevezéktani nevei tulajdonnevek. A fajok nemzetközi és a fajok alatti csoportok nevei azonban nem tulajdon-, hanem csoportnevek. Ha valamely családba, alcsaládba, nemzetségbe tartozó mikrobák összességéről általánosságban – és nem, mint családnév, alcsaládnév, nemzetségnév – beszélünk, a családnév, az alcsaládnév, a nemzetségnév úgy mond „köznevesül”.

A mikrobák neveinek írásgyakorlatát a vírusok nevezéktanán mutatom be. Ugyanezek a megfontolások vonatkoznak a baktériumokra, a gombákra és a véglényekre is, jóllehet ezek nevének írásmódja lényegesen egyszerűbb.

REND, CSALÁD, ALCSALÁD ÉS, A NEMZETSÉG A vírusrend, a víruscsaládok, a vírusalcsaládok és a vírusnemzetségek nemzetközi nevei mindig egyszavasak; a besorolásukra a szóvégződések (*-virales* [rend], *-viridae* [család], *-virinae* [alcsalád], és a *vírus* [nemzetség]) utalnak (*Mononegavirales*, *Poxviridae*, *Chordapoxvirinae* és *Orthopoxvirus*). Ezeket tulajdonnévként kezeljük, mert egyedi végződésű rendszertani osztályok nevei; tehát nagy kezdőbetűsek. Hozzájuk az utótagokat kötőjellel kapcsoljuk (*Poxviridae-fertőzés*, *Orthopoxvirus-fertőzés*).

Magyar szövegkörnyezetben elhagyhatjuk a nemzetközi nevek végződéseit (*-virales*, *-viridae*, *-virinae*, *vírus*), helyettük a *vírus* szót írjuk, és ehhez csatoljuk a *rend*, *család*, *alcsalád*, *nemzetség* névjárulékot különírva (*Mononegavírus rend*, *Poxvírus család*, *Chordapoxvírus alcsalád* és *Orthopoxvírus nemzetség*). A *vírus* szó névtartozék, ezért egybeírjuk a nevekkel. Ilyenkor eltekinthetünk a nagy kezdőbetűtől, hiszen az előtagok azonosak a vírusok általános neveivel – a fogalmak nem a forrásnyelv szerinti (*mononegavírus rend*, *poxvírus család*, *chordapoxvírus alcsalád* és *orthopoxvírus nemzetség*); tankönyvekben, szakíráásokban gyakori az utóbbiak szerinti írás (vö. általános mikrobanevek). Tudományos közleményekben szokásos, hogy a magyarosan írt család-, alcsalád-, nemzetségnévek első említésekor az idegen nevet is kiírjuk zárójelben (*Poxvírus/poxvírus család* [*Poxviridae*]; *Micrococcus/micrococcus család* [*Micrococcae*]).

MEGFONTOLÁS A helyesírási szabályzat 12. kiadása természetesen nem tér ki a magyar változat írásformájára, hiszen ez a szaknyelvi szabályozáshoz tartozik: nagy vagy kis kezdőbetű?

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Ha például a *Poxviridae* köznevesül és magyarosodik, akkor helyes lehet a *poxvírus család* forma. A *Poxviridae-fertőzés* helyett azonban jobb lehetne a *poxvírusfertőzés*. A *Russulaceae* családba tartozó gombákat – kis kezdőbetűvel – *galambgombáknak* nevezzük.

Keszler Borbála: A magyarosodott változatot nem szükséges nagybetűvel írni.

Kovács Éva: Magyaros változatban kisbetűvel, latin névnel nagybetűvel lenne logikus: *poxvírus család* (*Poxviridae*). Megfontolásra felvetném, hogy egy ilyen tagolás elképzelhető-e: *mononega vírusrend*, *pox víruscsalád*?

Kuna Ágnes: Amennyiben ezek köznevek, írjuk kisbetűvel őket. Ez a biológiában a növények és állatok esetében is így szokás.

Laczkó Krisztina: Ha a szakmai megfontolások alapján valóban kijelenthető, hogy köznevesültek ezek a formák, akkor értelemszerűen a kisbetűs írásmód lesz a megfelelő.

Ludányi Zsófia: Írhatjuk kisbetűvel: *poxvírus család*, esetleg kiírható zárójelben: [*Poxviridae*], ahogy a példában is szerepel.

A honi szakirodalomban szokásos a nemzetközi név (*Mononegavirales*, *Poxviridae*, *Chordapoxvirinae*) és a magyar névjárulék (*rend*, *család* stb.) együttes írása (*Poxviridae család*, *Chordapoxvirinae alcsalád*), jóllehet ez kétszeres jelölés; túlírás.

MEGFONTOLÁS Elfogadható-e ez a gyakorlat?

Berényi Mihály: A névjárulékok a szabályzat 182. pontja alapján (*Duna folyó*) a földrajzi nevekhez magyarázólag – legtöbbször fölöslegesen – hozzákapcsolt közsztót kis kezdőbetűvel különírjuk (de általában nem mondjuk, hogy a *Duna folyóban* fürödtem), így például a *Poxviridae család*ot se tekintjük hibásnak. Hová sorolunk adott vírust: a *Poxviridae*-be vagy a *Poxviridae család*ba? Nekem az utóbbi tűnik jónak.

Keszler Borbála: Lehetséges, elfogadható ez a gyakorlat.

Kovács Éva: Igen, a *család*, *alcsalád* stb. mintegy magyarázója a végződésnek.

Kuna Ágnes: Igen, főleg nem szakembereknek szánt szövegben. Számukra ez egyáltalán nem fogalomisméltés, hanem az értelmezést segítő elem.

Laczkó Krisztina: Mindenképpen megengedhető, hiszen a köznéven ebben az esetben úgynevezett értelmezőszóval kapcsolódik a tulajdonnévhez, mintegy a figyelemirányítást segítő: pontosít, egyértelműsít stb.

Ludányi Zsófia: Megengedhető (l. függelék).

VÍRUSFAJ

A vírusfajoknak csak a Linné-féle rendszertani kettős névük tulajdonnév. A kettős név a nagy kezdőbetűs nemzetség (nomen genericum) és a kisbetűs faji névből (nomen specificum) tevődik össze, voltaképpen tulajdonnévi idegen szószereket, ezért a magyar szövegben is szigorúan a forrásnyelv (görög–latin) szerint írjuk (*Herpesvirus varicellae*, *Flavivirus fabricis*). A toldalékokat a kettős névhez közvetlenül tesszük (*Herpesvirus varicellae*-vel, *Flavivirus fabricis*), vagy ha szükséges, az utótagokat különírjuk (*Herpesvirus varicellae fertőzés*, *Flavivirus fabricis járvány*). A fajok egyéb nevei azonosak az általános neveikkel.

MEGFONTOLÁS A rendszertani kettős nevekben a vírus utótagot rövid *-i*-vel írjuk. Elfogadható?

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Sőt, csak a rövid *i* a helyes.

Keszler Borbála: A rövid *i* a helyes.

Kovács Éva: Ha latin a kifejezés, akkor a *virus* mindenképp rövid *i*-vel írandó: *Herpesvirus varicellae*, de *herpeszvírus*.

Kuna Ágnes: Elfogadható, így egységes az írásmód egy szak-kifejezésen belül (*herpeszvírus* – *Herpesvírus*).

Laczkó Krisztina: Ebben a formában tekinthető megfelelőnek.

Ludányi Zsófia: Itt tulajdonnév, tehát a forrásnyelv szabályai szerint, vagyis rövid *i*-vel elfogadható.

ÁLTALÁNOS NEVEK

A mikrobák általános neve köznéven: a mikrobák sokaságát jelöli (*pneumococcus*, *papillomavírus*, *chlamidia*, *candida* stb.); ezeket kisbetűvel írjuk, bennük a *virus* szó összetételi utótag; a név részét képezi (*papillomavírus*, *flavovírus*); az *-i* mindig hosszú.

MEGFONTOLÁS Elfogadható a fenti javaslat?

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Igen.

Keszler Borbála: Igen.

Kovács Éva: Igen, de ha a vírust magyarosan, hosszú *i*-vel írjuk, akkor a *papillóma* is kövesse ezt az elvet (vö. *szarkóma*).

Kuna Ágnes: Igen.

Laczkó Krisztina: Igen. Kovács Éva felvetéséhez: a magyaros és idegen írásmód alapvetően attól függ, hogy az írásgyakorlat mi felé hajlik. Elvileg semmi akadálya a fonematikus magyar átírásnak, mindkét forma (*papilloma*, *papillóma*) teljesen megfelelő helyesírásilag, az egyetlen kérdés: mit mutat a gyakorlat, valamint a szótári szabályozás megfontolása a gyakorlat szerint akar-e eljárni, vagy pedig megfelelő okokra hivatkozva eldönti az ellenkezőjét.

Ludányi Zsófia: Igen.

Ha tudományos írásokban hivatkozunk a rendszertani besorolásra, az általános név után a *faj/species*, az *alfaj*, a *törzs*, a *típus* (szerezológiai), a *változat* (*variáns*) stb. névjárlékot írjuk külön szóban (*poxvírus fajok*, *papillomavírus törzsek*, *cryptococcus species*, *candida fajok*, *fusarium faj*, *helicobacter fajok*).

MEGFONTOLÁS Elfogadható a javaslat?

Berényi Mihály: Igen, ha ezek névjárlékok, noha a *néptörzs*, *téglafajták* egy szó. De mi lesz, ha ezek az általános nevek magyarosodnak? *Fuzáriumfajok*, *papillomavírus-törzsek*? A világhálón már megjelentek.

Keszler Borbála: Igen.

Kovács Éva: Igen. A magyar–latin helyesírás keverésétől továbbra is tartózkodjunk. Ha elkerülhetetlen, akkor legalább a latin szó dőlt szedésével jelezzük, hogy ez itt idegen szó: *candida* faj.

Kuna Ágnes: Igen.

Laczkó Krisztina: Az alapvető kérdés az, hogy milyen szerkezeti egységet alkotnak ezek a formák: ha egyértelműen úgynevezett főnévi jelzők, vagy nevezzük őket névjárlékoknak, azaz a papillomavírus = törzs, a papillomavírus a törzs voltaképpen neve, akkor a különírás teljes mértékben indokolható, de ha a papillomavírus törzséről van szó, így vezetem le, akkor egybeírás kell alkalmazni. Ráadásul a fenti példák helyesírási állapota is jelentősen eltér: a *cryptococcus species* teljesen idegen írásmódú, jóllehet alapvetően magyar sémát követő szerkezet, ugyanis a latin nem tesz össze ebben a formában két főnevet, a fn+fn jelöletlen egység a magyar birtokos jelzős vagy jelentéssűrítő összetételek sajátja, ám ennek ellenére itt a különírás a latinos, de nem latin (!) forma miatt alapvető, ám a magyaros formák esetében már a fenti megfontolást kell előtérbe helyezni. A vegyes írásmódú alakok esetében úgyszintén, mert a *candida* + *fajok* a magyar nyelvi séma szerint kapcsolódnak össze.

Ludányi Zsófia: Igen.

A mikrobák általános neveinek utótagjai szóösszetételi tagok, amelyeket a szótagszámlálás szabályai szerint kell írni; az írásmód a szakirodalomban mégsem egységes: *pneumococcus fertőzés pneumococcus-fertőzés pneumococcusfertőzés; chlamydiajárvány, chlamydia-járvány, chlamydia járvány stb.*

MEGFONTOLÁS Egybe- vagy különírás?

Berényi Mihály: Egybeírás a szótagszámlálás szabálya szerint, hiszen a *fertőzés, járvány* nem névjárolék.

Keszler Borbála: Az egybeírást javaslom.

Kovács Éva: Az egybeírást javaslom, mert az idegen szavak használatakor nem előfeltétel, hogy tisztában legyünk azzal, hogy az eredeti nyelvben az összetétel vagy nem. Így ez két szó összetételének számít.

Kuna Ágnes: Egybeírás.

Laczkó Krisztina: Már az előző esetben is erősen kétséges, hogy névjárolékosak-e a példák, itt biztosan nem azok, vagyis az egybeírás a megfelelő az adott általános szabályok szerint.

Ludányi Zsófia: Egybeírás a szótagszámlálás szabályai szerint.

A vírusfajok nemzetközi nevei, továbbá a vírusalfajok, a vírustörzsek, a vírusváltozatok, a válfajok (típusok) és a víruscsoportok nevei csoportnevek: szokásosan többszavasak, leíró jellegűek, és rendszerint utalnak a vírus felfedezésének a körülményeire – meglehetősen sokfélék. Találunk közöttük például a betegségekről, a földrajzi nevekről, az élőlényekről és személyekről elnevezetteket is. Vannak mozaikszavasak (reovírusok [respiratoris enteric orphan]), továbbá anatómiai és sejtszöveti neveket (*respiratory syncytial vírus, T-sejt-vírus*) tartalmazók is.

A vírusnevek írása a szakirodalomban változatos, messze nem egységes. A következő írásgyakorlatot találjuk:

– A személynevekhez a *vírus* szót leginkább kötőjellel kapcsolják (*Gross-vírus, Epstein-Barr-vírus*), mégis előfordul az *Epstein-Barr vírus* különírt változat is (Gergely 2003: 430).

SZABÁLY A személynevekhez az összetételt alkotó utótagot kötőjellel kapcsoljuk; két személynév közé nagykötőjelet teszünk (*Gross-vírus, Epstein-Barr-vírus*).

– A földrajzi nevekhez a társítás nem egységes, kivált a többtagú idegen nevekkel: előfordul kötőjelezés és különírás is (*Ross River-vírus, Ross River vírus* [Pál 2012: 201]). Ugyanott *Semliki Forest vírus, Puumala vírus, de: Rift-völgyi láz vírusa*. Az orvosi mikrobiológiában *Semliki Forest-vírus* formájában írják, és előfordul a szerkezetes forma is (*Dengue-láz vírusa*).

Ámbár az AkH¹²-ben nincs szabály erre, a földrajzi nevek helyesírási szakembereinek álláspontja szerint az olyan idegen földrajzi nevekhez, amelyeknek nincs magyar megfelelője, a *vírus* szót a név eredeti formájához kötőjellel csatoljuk, akkor is, ha a földrajzi név többtagú. Az idegen földrajzi nevekben a földrajzi köznévet [*folyó, hegy, völgy stb.*] nem írható magyarul) (*Edge Hill-vírus*; nem írható **Edge-hegy* alakban, és nem **Edge Hill vírus*) (Hönyi Ede személyes közlése).

A tulajdonnevek írásmódja szerint az egytagú földrajzi nevekkel rendszerint kötőjellel társítják a *vírus* utótagot (*Ebola-vírus, Marburg-vírus, Sindbis-vírus*). A további utótagokat is kötőjelezzük (*Marburg-vírus-járvány, Ebola-vírus-fertőzés, Edge Hill-vírus-betegség*), ám sokszor szerencsésebb a szerkezetes megoldás (*Rift Valley-láz-vírus, Rift Valley-láz vírusa*).

MEGFONTOLÁS Elfogadhatók a fenti szabályok?

Berényi Mihály: Igen.

Hagymási Krisztina: Igen

Keszler Borbála: Igen.

Kovács Éva: Igen, az utolsó bekezdés kivételével, mert 139. szabály kimondja, hogy két kötőjelet nem lehet használni. Ezért csak a szerkezetes megoldás elfogadható.

Kuna Ágnes: Igen.

Laczkó Krisztina: Igen. Kovács Éva megjegyzéséhez: sem az előző, sem a mostani szabályzatban efféle tiltás nem volt, a 11. kiadásban egyszerűen nem került sor ezek tárgyalására, a 12. kiadásban azonban már benne van. A korábbi 139. szabály a közszoói elemekből álló többszörös összetételekre tér ki, nem pedig a tulajdonnevet tartalmazókra.

Ludányi Zsófia: Igen.

– Az állatnevekkel sem egységes a társítás (*simian vírus – majomvírus, de: majom herpesvírus* [Gergely 2003: 355]).

MEGFONTOLÁS 1. betegségnevek.

– A betegségnevekkel egybeírva, kötőjellel és különírva is társítják a *vírus* szót.

Az egybeírás az egyszavas betegségneveknél terjedt el (a szakirodalomban található helyesírással: *herpesvírus* [sörmörvírus]; *rubeolavírus majomhimlővírus, morbillivírus*), ám ugyanott a *tehnéhimlő vírus, variola vírus, mumps vírus, kullancsencephalitis vírus species* írásforma is olvasható (Pál 2012: 171–173). Az orvosi molekuláris biológia könyvben a *morbillivírus kanyaró vírus* és *morbilli vírus* formában is előfordul (Berencsi 2004: 279, 386).

A többszavas idegen betegségnevekkel szokásosan nem írják egybe a vírus névtartozékot (*molluscum contagiosum vírus*, *herpes simplex vírus*, *vesicularis stomatitis vírus*, *humán T-sejtes leukaemia-lymphoma vírus*, *humán immundeficiencia vírus*, *louping ill vírus*, *száj- és körömfájás vírus*, *encephalomyocarditis vírus*, *St. Louis encephalitis vírus*, *Coloradó-kullancsláz vírus*) (Pál 2012; Gergely 2003).

A helyesírási szabályzat megfogalmazza, hogy a forrásnyelv szerint írt idegen szószerkezetek utótagjait különírjuk, tehát a *molluscum contagiosum vírus*, *herpes simplex vírus* szabályos írásmód.

A *humán-T-sejtes leukaemia-lymphoma vírus* név az angol *Humán T-cell leukaemia-lymphoma (leukaemia/lymphoma) vírus* név magyar változata; írása elég egységes, valószínűleg azért, mert mozdíthatatlan kötőjeles szerkezetet (*T-sejtes*) tartalmaz, így a mozgósabályok nem érvényesülhetnek. A *humán immundeficiencia vírus* (*HIV*, *human immunodeficiency virus*) nevének a helyesírási szabályok szerinti írásmódja: *humán-immundeficienciavírus* lenne, ennek ellenére egyöntetűen *humán immundeficiencia vírus* formájában találjuk a tankönyvekben (Tulassay 2007; Pál 2013: 235).

Magyarázat: A névben az immundeficienciát okozó vírusról van szó (*immundeficiencia + vírus*), és mivel jelöletlen szerkezet, szóösszetétel (*immundeficienciavírus* vagy *immundeficiencia-vírus*). Ehhez jön a *humán* jelző (*humán-immundeficienciavírus*).

Megjegyzés: Nagyon sok vírusnév tartalmazza a *humán* (emberi) szót, amelyet a vírusok neveiben a tankönyvek mindegyikében különírnak (*humán papillomavírus*, *humán immundeficiencia vírus*). A *human* szót a-val csak az idegen vírusnevekben tartjuk meg.

Az *Eastern equine encephalitis vírus* nevet magyarul *keleti lóencephalitis vírus* formájában írják az Orvosi mikrobiológia tankönyvében (Pál 2012: 200). Ugyanakkor a helyesírási szabályok szerinti fordítás alapján *keletilóencephalitis-vírus* formájában kellene írni.

Magyarázat: a betegség neve *lóencephalitis*, magyarul *lóagyvelő-gyulladás*, és ennek a keleti formájáról van szó, tehát *keleti lóencephalitis*. Ez a jelzős szerkezet, a szerkezet egészére vonatkozó utótagot (*vírus*) kap, és a második mozgósabály következtében *keletilóencephalitis-vírus* lesz belőle, amely visszatetsző, elfogadhatatlanul hosszú szó, és elfedi, hogy a ló keleti vagy az encephalitis.

Néhány további példa:

Eredeti	Szakirodalom	Helyesírás szerinti
<i>Western equine encephalitis virus</i>	<i>nyugati lóencephalitis vírus</i>	<i>nyugatilóencephalitis-vírus</i>
<i>Venezuelan equine encephalitis virus</i>	<i>venezuelai lóencephalitis vírus</i>	<i>venezuelailóencephalitis-vírus</i>
<i>Lymphocytic choriomeningitis virus</i>	<i>lymphocytás choriomeningitis vírus</i>	<i>lymphocytáschoriomeningitis-vírus</i>
	<i>kullancsencephalitis vírus</i>	<i>kullancsencephalitis-vírus</i>

MEGFONTOLÁS A vírusok (mikrobák) neveiben, a névtartozék (*vírus*) az előtte lévő taggal, ha jelöletlen alárendelő viszonyban van, szóösszetételt képez, ezért egybeírjuk (*majomvírus*, *kullancsvírus*, *agyhártyagyulladás-vírus*, *herpes/herpesz vírus*). De ha az előtagnak jelzője van, amely csak arra vonatkozik – a névtartozéokra tehát nem –, a különírást választjuk annak érdekében, hogy elkerüljük a magyar nyelvtől idegen, hosszú, sokszor nehezen olvasható és félre is érthető szavak keletkezését. A további utótagokat (előtagokat) is különírjuk:

choriomeningitis-vírus + lymphocytás	lymphocytás choriomeningitis vírus (a choriomeningitis lymphocytás nem a vírus) magyarul: nyiroksejtes agyhártyagyulladás vírus nem: *lymphocytáschoriomeningitis-vírus
lóagyhártyagyulladás-vírus + nyugati + heveny	nyugati lóagyhártya-gyulladás vírus heveny nyugati lóagyhártya-gyulladás vírus nem: *hevenynyugatilóagyhártyagyulladás-vírus

Megjegyzés

A szóösszetételek előtagjára vonatkozó jelző hatására felbomlik a szóösszetétel, és érvénybe lép a második mozgósabály:

Ha az *idegingerlés* szóösszetétel *hibás* minőségjelzőt kap, amely az idegre vonatkozik, tehát a hibás ideget ingereljük, nem pedig az idegingerlés hibás, felbomlik az összetétel: *hibás ideg ingerlés* keletkezik. Ez a szerkezet olyan jelzős szerkezet, amelynek az utótagja a szerkezet egészével függ össze, a második mozgósabály értelmében a *hibásideg-ingerlés* szóösszetétel a helyes írásmód.

A csoportnév írásának a javaslatával a második mozgósabály alkalmazását kerülnék el annak érdekében, hogy ne keletkezzenek nehezen és olykor félreérthető, hosszú szóképződmények. A kétféle írásmód (*nyiroksejtes agyhártyagyulladás vírus* / *nyiroksejtes agyhártyagyulladás-vírus*) jelentése egyezik, de az utóbbi bonyolult, nehezen értelmezhető és a magyar nyelvtől idegen hosszú szó, továbbá – mint Ludányi Zsófia írja – a mozgósabályos szerkezetből nem látszik, hogy a *nyiroksejtes agyhártyagyulladás vírusáról* van szó. Ez a vélekedés összhangban van az *Orvosi helyesírási szótár* állásfoglalásával (Fábián–Magasi 1992: 22).

Elfogadható-e a javasolt szabály?

Berényi Mihály: Igen.

Hagmási Krisztina: Elfogadható.

Keszler Borbála: Igen.

Kovács Éva: Igen.

Kuna Ágnes: A javaslat elfogadható, mert valóban nagyon bonyolult összetett szavak keletkeznének. Megjegyezném azonban, hogy az érvelés a szabályozásra nézve logikus.

A mindennapi használatban azonban korántsem jellemző ekkora tudatosság, hogy éppen a különírás jelezne az összetartozást. A *hibás ideg ingerlés* esetében „magamtól” biztosan, hogy *hibásideg-ingerlést* írnék, és a különírásban angol hatást sejtjenék (az *ideg hibás ingerlést* nem tudom értelmezni). A többi esetben könnyebben fogadja el a nyelvérzékem a különírás. Valószínű, a mindennapi-szakmai nyelvhasználó is a túlzottan bonyolult szerkezetek elkerülése végett használná inkább a különírás (és csak kevesen alkalmaznák tudatosan a szabályt, amely szerint a különírás jelöli az összetartozást).

Laczkó Krisztina: Szabályként nem tudom elfogadni, ám ajánlasként természetesen igen. Még a helyesírási szabályzat mint alapvető helyesírási előírás is tartalmaz ajánlásokat, egy szakmai szabályozásban erre különösen van mód. A mozgószabály követése, valamint a teljes különírás hasonlóképpen nehezen befogadható és azonosítható alakokat eredményez, hiszen a teljes különírás az alapalakú főnevek esetében is teljes mértékben idegen (éppen az angol hatást modellálja). Célszerűbb lenne tehát ebben a választást (melyiket a két „rossz” közül) az írásgyakorlóra bízni. Helyesen azért írunk alapban, mert az olvasó számára szeretnénk megkönnyíteni a befogadást, és bár a magyarnak alapvető normája az úgynevezett „értelemtükröztes”, de azt ezekben az esetekben ne felejtjük el, hogy bár a legfontosabb a lehető legkönnyebb feldolgozás, valamint az értelem leképezése, ám mindemellett, ha egy szakszöveg olvasója nem tudja a leírás alapján, mi a keleti a vírusnévben, akkor nagy valószínűséggel nem neki szól a szöveg, mert akkor nincsenek meg az erre vonatkozó tudássémái. A szövegben nem elszigetelt szerkezetek, szavak szerepelnek, hanem ezek az úgynevezett tematikus kontextusban működnek.

Ludányi Zsófia: L. függelék.

Megjegyzés

A fenti javaslatot a közreműködők általános elvként fogadták el a következőképpen: az orvosi csoportnevekben a névtartozék az előtaggal szóösszetételt képez, ezért egybeírjuk. De ha az előtagnak jelzője van, amely csak arra vonatkozik – a névtartozékra tehát nem –, a túlságosan bonyolult esetekben lehetőség van a különírás választására annak érdekében, hogy elkerüljük a hosszú, sokszor nehezen olvasható és félre is érthető szavakat. Ilyenkor a további utótagokat (előtagokat) is különírjuk.

A tartozékszámok/tartozékbetűk és a vírusfajok, vírusalfajok stb. neveinek kapcsolása sem egységes: különírva és kötőjelezve is előfordulnak:

A belgyógyászat alapjai (Tulassay 2007): *hepatitis A-vírus, hepatitis B-vírus* (betegségneveket is különírják: *hepatitis A, hepatitis B*, de: *akut A-hepatitis*) (938–939). *Coxsackie-vírus* (Coxsackie egy város neve) *Coxsackie A-vírus, Coxsackie B-fertőzés, coxsackievírus-fertőzés* (388).

Orvosi mikrobiológia (Gergely 2003): *hepatitis-C vírus (hepatitis-C-vírus), hepatitis-G-vírus, molluscum contagiosum vírus, humán herpesvírus-8 (HHV-8), gamma-herpesvírus, humán T-sejtes leukaemia-lymphoma vírus I-es típusa (HTVL-1)*.

Az orvosi mikrobiológia tankönyve (Pál 2012): *hepatitis A-vírus, enterovírus 68-71, parvovírus B19, humán herpesvírus 7, (HHV-7, HHV-6B)*.

Sejtbiológia (Szabó 2009): *Hepatitisz A vírus*.

SZABÁLY A tartozékelemek írását az orvosi nyelvben korábban már meghatároztuk (Bószé 2006), jöhet ez nem akadémiai állásfoglalás. Ennek értelmében: a tartozékszámokat, tartozékbetűket stb. a szavakhoz kötőjellel kapcsoljuk, a mozaikszavakkal egybeírjuk. Az utótagokat kötőjelezzük (*májgyulladás-A-vírus, HPV16-fertőzés*).

FÜGGELÉK

Ludányi Zsófia

Mikrobanevek (vírusnevek)

A kiküldött tanulmány alapján beszélhetünk tulajdonnévi vírusnevekről (*Poxvírus [Poxviridae]*), illetve köznévi vírusnevekről. A tulajdonnévi vírusnevekről szóló helyesírási (és nyelvhasználati) állásfoglalással egyetérttek. A köznévi vírusnevek (tehát a vírusfajok nemzetközi nevei, illetve vírusalfajok, -törzsek, -változatok) helyesírásával kapcsolatos elgondolásokhoz a következőket fűzném hozzá:

Egyetérttek a személyekről elnevezett vírusnevek helyesírási javaslatával: a személynevet kötőjellel kapcsoljuk a vírus szóhoz (amely itt névtartozék): *Gross-vírus*, több személynév esetén a személyneveket nagyköötőjellel kapcsolva: *Epstein-Barr-vírus*.

Azon vírusfajok (-alfajok, -törzsek stb.) esetében, amelyek valamilyen földrajzi névről kapták nevüket, a következőképpen kell eljárni.

Egytagú földrajzi nevek esetén kötőjellel kapcsoljuk a tulajdonnevet a *vírus* névjárulékhöz: *Ebola-vírus, Marburg-vírus*. Így jár el az Orvosi helyesírási szótár (Fábián–Magasi 1992) is minden esetben: *Ebola-vírus, Germiston-vírus, Sendai-vírus*. Egyetlen kivétel akad: a szótárban ugyanis meglepő módon különírva szerepel a *Sindbis vírus* (sic!), holott ez is egy földrajzi névről (Sindbis egyiptomi városról) kapta a nevét, ahol felfedezték. A különírás helyett itt is a *Sindbis-vírus* írásmódot javaslom.

Ha a *vírus* szót valamilyen állatnévvel társítjuk (pl. *majom*), abban az értelemben, hogy 'majmoktól származó vírus', egyértelműen összetételről van szó, tehát egybeírjuk: *majom-vírus*. Ha a *vírus* szó már része összetételnek (pl. speciáli-

záljuk, hogy milyen betegséget okozó vírus: *herpeszvírus*), és ahhoz kapcsoljuk az állatnevet, ugyanúgy egybeírás alkalmazzunk: *majomherpeszvírus*. (Vigyázat: ez már többszörös összetétel, ügyelni kell a szótagszámmra. Mivel jelen esetben az pont hat, marad az egybeírás, ellenben – csak a példa kedvéért – ha létezne olyan, hogy *elefánt-herpeszvírus*, azt már kötőjellel tagolnánk a fő összetételi határon.)

Maradva az állatneveknél: a *majomvírus* idegen megfelelője a *simian virus*, amely a magyar szakirodalomban – és az *Orvosi helyesírási szótárban* is – különírva, *simian* vírusként szerepel. Más hasonló példát nem találtam a szótárban, így csupán e példának alapján kellene állást foglaljunk. Állatoktól származó vírusokat keresve – az ICTV honlapját¹ segítségül hívva – a *Paramyxovírus* családba, *Paramyxovírus* alcsaládba (*Paramyxoviridae*, *Paramyxovirinae*) tartozó fajok, nemzetközi néven: *Simian virus 10* (< *simia* 'majom'), *Canine distemper virus* (< *canis* 'kutya'), *Phocine distemper virus* (< *phoca* 'fóka'), *Bovine parainfluenza virus 3* (< *bos* 'szarvasmarha') stb. A *canine* a latin *caninus* 'kutyától származó, kutyával kapcsolatos' (< *canis*) melléknév vocativusi (megszólító módú) alakja. Ugyanígy a *bovine* < *bovinus* 'szarvasmarhával kapcsolatos'. Nem folytatva a sort, ami a mi számunkra lényeges: egyértelműen látszik, hogy a *simia*, *canine*, *bovine*, *phocine* szavak melléknév ragozott alakjai, márpedig a magyarban a melléknév többnyire minőségjelzője szokott lenni a főnévnek: jelzős szerkezet jön tehát létre, amelyet nem írhatunk egybe (**simianvírus*, **bovinevírus*). Nem lévén mikrobiológus szakember, nincs rálátásom, mennyire használják a szakirodalomban ilyen formában a vírusokat (a *simian* vírustól eltekintve), de ha igen, akkor – a fenti gondolatmenet alapján – a latin jelzős formát a következőképpen javaslom tehát írni: *bovine vírus*, *canine vírus*, *phocine vírus*.

A betegségnev + *vírus* felépítésű elnevezésekben a következőket javaslom:

- Ezekben az esetekben is szóösszetételekről van szó (pl. *rubeólavírus* 'a rubeóla betegséget okozó vírus'). Ha a betegségnev egyetlen (egyszerű vagy összetett) szó, a betegségnevet és a *vírus* utótagot egybeírjuk (többszörös összetételeknél figyelembe véve a szótagszámlálás szabályát). Például: *morbillivírus*, *rubeólavírus* (az előtag egyszerű szó), *majomhimlővírus*, *tehénhimlővírus* (az előtag összetett szó, tehát többszörös összetétel, de mivel a szótagszám még éppen hat, egybeírás alkalmazzunk itt is). A *kullancsencephalitis-vírus* azonban már kötőjellel írandó.
- Ha a betegség neve egy szó szerkezet (amelyet különírunk, pl. *fekete himlő*), a *vírus* utótag kapcsoláskor – a második mozgósabályt alkalmazva – az eredetileg különírt kapcsolatot alkalmilag egybeírjuk, a *vírus* szót kötőjellel kapcsoljuk (*fekete-himlő-vírus*). Ha a betegség neve több különírt szóból álló idegen kifejezés (pl. *molluscum contagiosum*), nem alkalmazhatjuk a második mozgósabályt. Ilyenkor a több szóból álló betegségnev és a *vírus* szó közé nem teszünk kötőjelet (vö. Fábán–Magasi 1992: 23). Példák:

molluscum contagiosum vírus, *herpes simplex vírus*, *louping ill vírus*.

- Ha a betegségnev olyan kötőjelet tartalmaz, amelyet nem a szótagszámlálás szabálya vagy egy mozgósabály ír elő (ilyen például egy tulajdonnévből és egy köznévből álló összetett szó kötőjele, pl. *Colorado-kullancsláz*), a *vírus* utótagot (és a további esetleges utótagokat) kötőjellel kapcsoljuk, mivel a második mozgósabály nem alkalmazható. A *St. Louis-encephalitis* is ide sorolható; a betegséget okozó vírus írásmódja az előbbieket értelmében: *St. Louis-encephalitis-vírus*.

Néhány megjegyzés a tanulmányban szereplő egyes példákhoz:

- A *Human T-cell leukaemia-lymphoma virus* magyar megfelelője a következőképpen írandó: A *leukaemia*, illetve *lymphoma* jelzője a *T-sejtes*: *T-sejtes leukaemia*, *T-sejtes lymphoma*. Ezeket összevonva: *T-sejtes leukaemia-lymphoma*. E szerkezet egészéhez kapcsoljuk a *vírus* utótagot. A műveletek végrehajtásának sorrendjét zárójelekkel jelölve – a matematikai műveletekhez hasonlóan a legbelső zárójeles műveletet elsőként végrehajtva – a következőképpen néz ki a kifejezés: ((*T-sejtes (leukaemia-lymphoma)*) *vírus*). A mozgósabályok értelmében a *vírus* utótag kapcsoláskor a *T-sejtes leukaemia-lymphoma* szerkezetet alkalmilag egybe kellene írunk, de a nem mozgósabály/szótagszámlálási szabály által előírt kötőjel (*T-sejt*) miatt ezt nem tehetjük meg. Így ez esetben – egyetértve a szerzővel – a *humán T-sejtes leukaemia-lymphoma* írásmódot javaslom. (A *leukaemia/lymphoma* megoldás is jó lehet.)
- A *Human immunodeficiency virus (HIV)* helyes magyar írásmódja: *humán immundeficiencia-vírus*. Egyszerű minőségjelzős szerkezetről van szó. Az *immundeficiencia-vírus* javaslatom alapján kötőjellel írandó, mivel az *immundeficiencia* véleményem szerint összetételnek tekinthető. (Oka: az *immun-* önálló előtag számos más utótaggal alkothat összetett, pl. *immunoblast*, *immunocyta* stb., ugyanígy a *deficiencia* szó is sok más szóhoz kapcsolódhat utótagként, pl. *mentáldeficiencia*, és önmagában is létezik: *deficiencia* 'hiány[osság]'. Erről bővebben I. Ludányi 2013, 2014.)
- Az *Eastern equine encephalitis virus* magyar megfelelőjének szabályok szerinti írásmódja *keletilóencephalitis-vírus*. Ugyanakkor belátható, hogy az efféle nehézkes írásmódot az orvostársadalom nem nagyon fogadja el, netán nincs is tisztában azzal, hogy a szabályok szerint így kellene leírni. Nem feltétlenül a szó hossza okozza a problémát, feltételezem, inkább azért váltana ki tiltakozást, mert a mozgósabályos írásmódból nem látszik, hogy a *keleti lóencephalitis* betegséget okozó vírusról van szó. Az alkalmi egybeírás (*keletilóencephalitis-*) megnehezíti az értelmezést: felmerülhet a kérdés, mi nek a jelzője a *keleti*: a *lőe*, netán az *encephalitis*? Úgy vélem azonban, ilyen kérdés csupán a magamfajta

laikusokban merülhet fel, szakemberek számára ez nem kellene, hogy problémát okozzon. Mint ahogy *venezuelailóencephalitis-vírus* esetében sem. (Ha nagyon tiltakozunk a mozgószabály ellen, egyetlen karakterrel megtoldva máris jelöltté tehető a szerkezet: *a keleti lóencephalitis vírusa*.) Más a helyzet a *lymphocytás choriomeningitis vírus* esetében, ahol már megengedhetőnek tartom a nem mozgószabály szerint írásmódot.

- A *kullancsencephalitis vírus* ~ *kullancsencephalitis-vírus* esetén egyértelműen az utóbbit, a szabályok szerinti írásmódot javaslom, hiszen csupán egy kötőjelnyi a különbség; sem a szó hossza, sem pedig a nehezen olvashatóság nem lehet érv ellene.

A tartozékbetűs, tartozékszámú vírusnevek írásmódját illetően egyetértek a szerző javaslatával.

III. RÉSZ. A BETEGSÉGNEVEK ÍRÁSA A betegségnevek is orvosi csoportnevek, tehát nem tulajdonnevek, de fellelhetők bennük tulajdonnévi elemek. Mivel köznevek, kisbetűvel kell írni őket. Sok betegség nevében előfordul a *betegség, szindróma, fertőzés, baj, állapot, fene, daganat* stb. szó; ezek részét képezik a betegségek magyar nevének, tehát névtartozékok. Megtaláljuk az ilyen névtartozékokat a betegségek angol neveiben is (*Parkinson disease, Turner's syndrome*), a görög–latin nevekénél azonban nem: *thyreoiditis [pajzsmirigygyulladás], hyperaldosteronismus, pneumonia, neuropathia*). Az AKH¹² a betegségek neveinek írását nem szabályozza, nem is feladata, csupán egy-egy közvetett utalás ad némi útbaigazítást.

A NÉVTARTOZÉKOK ÍRÁSA A KÖZNÉVI BETEGSÉGNEVEKBEN

A köznévi betegségneveket helyesírás szempontjából négy csoportba sorolhatjuk.

SZÖSSZETÉTELLÉ VÁLT BETEGSÉGNEVEK Szóösszetétel a betegségek neveiben szokásosan a jelöletlenségéből adódik, de keletkeznek nevek az úgynevezett jelentéssűrítés következtében, és nagyrítkán, a hagyomány szerint is; bennük a *betegség, a szindróma* stb. névtartozék az összetétel utótagja. Írásmódjuk a szótagszámlálás szerinti.

Jelöletlen viszony: petefészek-gyulladás, kötőszövet-gyulladás, szívizomgyulladás, nyelöcső-perforáció, bőranthrax (bőrlepfene), pitvarlebegés, perctérfogat-elégtlenség

Jelentéssűrítés: szamárköhögés, vérbaj, veseköbetegség, enterovírus-fertőzés, salmonellafertőzés, emberi pox-vírusfertőzés

A GÖRÖG–LATIN ÉS ANGOL SZÓSZERKEZETES BETEGSÉGNEVEK A görög–latin nevek lehetnek önállóak (*diabetes mellitus, carcinoma in situ, vascularis encephalopathia*), mások magukban foglalnak valamilyen névtartozékot, amelyet mindig különírunk (*vena hepatica thrombosis, Streptococcus pyogenes fertőzés*). Az angol betegségneveket a magyar szó-

vegkörnyezetben is a forrásnyelv szerint írjuk (*respiratory distress syndrome*).

MINŐSÉGJELZŐS BETEGSÉGNEVEK Ezekben a jelző a betegség névének a bővítése. A minőségjelző a jelzett szó/szószerkezet írásmódját nem változtatja meg, és különírjuk (*heveny szívizomgyulladás, idült vena portae thrombosis, kétoldali petefészek-gyulladás, örökletes emlőrák, cytomegaliás zárványbetegség, hydatid betegség, pitvari tachyarrhythmia*).

A *polyoma-associated nephropathy* angol betegségnevet kötőjeles, összetett jelzőt tartalmaz. Magyarra kétféleképpen is fordíthatjuk: *polyomatársult nephropathia* vagy *polyomával társult nephropathia*.

Nehézség a többjelzős nevek írásánál adódhat: ezek ugyanis lehetnek jelzőhalmazódások, jelzős jelzők, és a többedik jelző vonatkozhat az egész jelzős szerkezetre is. A jelzőhalmazódásoknál vesszővel választjuk el a jelzőket egymástól, avagy kötőjellel kapcsoljuk, egyébként nem teszünk a többes jelzők közé írásjelet. A megkülönböztetés nemegyszer bizonytalan.

acidophil törzssejtes adenoma (az adenoma acidophil törzssejtes – az *acidophil* a törzssejt jelzője);

rejtett felnőttkori autoimmun cukorbetegség (az autoimmun cukorbetegség a felnőttkori, és ennek a rejtett formájáról van szó, a rejtett tehát az egész jelzős szerkezetre vonatkozik. Ám értelmezhetjük úgy is, hogy az autoimmun cukorbetegség rejtett és felnőttkori – a két jelző egymással mellérendelő viszonyban van, így vesszőt teszünk közéjük (*rejtett, felnőttkori autoimmun cukorbetegség*).

B- és T-sejtes akut lymphoblastos leukémia (az akut lymphoblastos leukémia a B- és T-sejtes, vagyis a B- és T-sejtes az egész jelzős szerkezettel függ össze)

idült, idiopathiás polyneuropathia vagy *idült idiopathiás polyneuropathia* (feltételezhető, hogy a polyneuropathia idiopathiás és idült, ám az is lehet, hogy az idiopathiás polyneuropathia idült formájáról van szó; ez szakmai és nem helyesírási kérdés)

hypoxiás-hypercapniás encephalopathia (itt egyértelmű, hogy az encephalopathia a hypoxiás és hypercapniás; a jelzőhalmazódás szoros kapcsolatban van, ezért kötőjelet, nem pedig vesszőt írunk)

1-es/2-es típusú/formájú diabetes mellitus/cukorbetegség (a betegségek formáját/típusát jelölik sorszámokkal is; ez más jelzővel is társulhat: *1-es típusú autoimmun diabetes mellitus / 1-es típusú, autoimmun diabetes mellitus* – a vessző használata értelmez: írásjel nélkül az *autoimmun diabetes mellitus* az *1-es típusú*, vesszővel elválasztva pedig a *diabetes mellitus 1-es típusú és autoimmun*; az utóbbiban a sorrend felcserélhető: *autoimmun, 1-es típusú diabetes mellitus*)

X-linked lymphoproliferative syndrome – *X-hez kötött lymphoproliferatív szindróma, X-hez kötött nyiroksejtburjánzás-szindróma*

Magyarázat: Az *X-linked* jelentése az, hogy a betegség az X-kromoszómához kötötten öröklődik. Általában az *X-hez kötött* szószszerkezettel fordítják. Az alapbetegség a *lymphoproliferatív szindróma*, ennek az X-kromoszómával öröklődő változatáról van szó. A *lymphoproliferatív szindróma* jelzős szerkezet egészéhez társul az újabb jelző (*X-hez kötött*), így a különírás a helyes írásforma. A *lymphoproliferatív jelentése burjánzó nyiroksejtek, nyiroksejtburjánzás*; a betegség magyarul tehát *nyiroksejtburjánzás + szindróma* (*nyiroksejtburjánzás-szindróma*). Eképpen a magyar név: *X-hez kötött nyiroksejtburjánzás-szindróma*. Átálakítható: *X-hez kötött nyiroksejtburjánzási szindróma*.

Összegezve: A minőségjelzős betegségek írásánál a helyesírás általános szabályait követjük. A többjelzős szerkezeteknél az értelmezés szerint teszünk vagy nem teszünk írásjelet a jelzők közé. Az értelmezés sokszor szakmai kérdés és döntés.

JELZŐS SZERKEZETŰ BETEGSÉGNEVEK Ezekben a jelző a névtartozékkal függ össze; a névtartozék kapcsolódik jelzős szóalakulathoz. Voltaképpen a névtartozék a jelzős szerkezet egészére vonatkozó utótag, tehát jellegzetes második mozgósabályos szerkezet, amelyet az AkH. szabálya szerint úgy írunk egybe, hogy a jelzős szerkezetet összerántjuk, a névtartozékot pedig kötőjellel társítjuk.

Példák az AkH. általános szabálya szerint írva:

Bare lymphocyte syndrome (BLS) – meztelennyiroksejt-szindróma

Magyarázat: A lymphocyt a nyiroksejt; egyértelműen lefordítható. A *meztelen nyiroksejt* jelzős szerkezet, ehhez társul a *szindróma* utótag, amely az egész szerkezettel kapcsolatos, így érvényesül a második mozgósabály: a *meztelennyiroksejt-szindróma* a második mozgósabályos írásforma. (A tankönyvek „Meztelen” limfocita szindróma formájában írják.)

Hypertonia – magasvérnyomás-betegség

Toxic shock syndrome – toxikus sokk-szindróma

Mucosa associated lymphoid tissue lymphoma – nyálkahártyayirokszövet-lymphoma

Magyarázat: A *mucosal associated* jelentése: *nyálkahártyával társult (nyálkahártyatársult)*, egyszerűen nyálkahártyás. A *lymphoid tissue nyirokszövet* jelent, tehát *nyálkahártyai nyirokszövet + lymphoma*. A második mozgósabály szerint ebből a *nyálkahártyayirokszövet-lymphoma* szóösszetétel keletkezik. Felfoghatjuk birtokos szerkezetként is (a *nyálkahártya-nyirokszövet lymphomája*), és jelöletlen szerkezetként az írása: *nyálkahártyayirokszövet-lymphoma*.

Centrálisalvásiapnoe-szindróma/agyialvászilégzéskimaradás-szindróma

Magyarázat: A *centrális* a kifejezésben agyit jelent, az *apnoe* pedig légzéskimaradás. Tehát: *centrális alvási apnoe + szindróma*. ebből keletkezik a *centrálisalvásiapnoe-szindróma*, magyarul: *agyialvászilégzéskimaradás-szindróma* írásforma.

Acute respiratory distress syndrome – akutrespirációsdistressz-szindróma

Magyarázat: Az *akut* magyarul heveny, a *respirációs* légzési. A szerkezet alapja: *akut respirációs distressz + szindróma*. A második mozgósabály szerint írva: *akutrespirációsdistressz-szindróma*, magyarul: *hevenylégzésizavar-szindróma*.

A szakirodalom nem követi ezt az írásmódot, ugyanakkor nem egységes. Egy-két példa:

A belgyógyászat alapjai (Tulassay Zs.)

centrális alvási apnoe szindróma

nem pedig: centrálisalvásiapnoe-szindróma

akut respirációs distressz szindróma

nem pedig: akutrespirációsdistressz-szindróma

Az orvosi mikrobiológia tankönyve (Pál T.):

toxikus shock szindróma

nem pedig: toxikusshock-szindróma

A példák közül is látható, hogy a második mozgósabály alkalmazásával nehezen érthető, hosszú szavak keletkeznek. Ezek elkerülésére szolgál az orvosi csoportnevek írásának javaslata (l. fent), amelyet tehát a betegségek írására is vonatkoztatunk. Vagyis: a névtartozék (*betegség, szindróma, baj* stb.)

az előtaggal szóösszetételt képez (*nyirokcsomó-betegség, agyhártyagyulladás, mellékvese-bántalom, nyiroksejtburjánzás-szindróma*), de ha az előtagnak jelzője van, amely csak arra vonatkozik – a névtartozékra és a szóösszetétel egészére tehát nem –, a különírást választjuk. Az ilyen szerkezetek elő- és utótagjait is különírjuk.

meztelen nyiroksejt szindróma

nem pedig: meztelennyiroksejt-szindróma

agyi alvási légzéskimaradás szindróma

nem pedig: agyialvászilégzéskimaradás-szindróma

akut respirációs distressz szindróma

nem pedig: akutrespirációsdistressz-szindróma

heveny légzési zavar szindróma

nem pedig: hevenylégzésizavar-szindróma

Megjegyzés: Hasonló szerkezetű névtartozékos betegségek szóösszetételekből is létrejöhetnek. Az ilyenekből is keletkezhetnek hosszú, körülményesen kibogozható szavak. A javaslat ezekre is érvényes.

encephalomyocarditis virus disease – encephalomyocarditis vírus betegség

Magyarázat: Az *encephalomyocarditis* az agy és a szívizom gyulladása, az *encephalomyocarditis-vírus* pedig az efféle gyulladást okozó vírus (jelöletlen birtokos viszony: az *encephalomyocarditisnek* a vírusa). A *betegség* utótaggal az *encephalomyocarditis-vírus* által okozott kórképet nevezzük meg; jelentéssűrítő összetétel keletkezik: *encephalomyocarditisvírus-betegség*. De: az *encephalomyocarditis* előtag csak a vírussal függ össze, hiszen az *encephalomyocarditis* maga is betegség név (*agy-szívizom gyulladás vírus*). A fenti javaslat értelmében *encephalomyocarditis vírus betegség* formájában írjuk.

heveny encephalomyocarditis vírus betegség

nem pedig: heveny-encephalomyocarditisvírus-betegség

rubeola vírus fertőzés

nem pedig: rubeolavírus-fertőzés

postnatalis rubeola vírus fertőzés

nem pedig: postnatalis rubeolavírus-fertőzés

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: A *polyomatársult* típusú jelzők használatát, terjesztését nem javaslom.: a *cukorbetegség-társult húgysavkövesség* esetében sokkal érthetőbb a *cukorbetegséggel társult* húgysavkövesség. Az ilyen hosszú és áttekinthetetlen alakulatok, mint az *akutrespirációsdistressz-szindróma, agyialvászilégzéskimaradás-szindróma, hevenyencephalomyocarditisvírus-betegség* biztosan nem fognak a magyar orvosi nyelvben meggyökeresedni. Legalább az *akut* és *heveny* jelző a kollégák szerint mindig különírt lesz, a többi szó összeviszsa: egybe, külön vagy kötőjellel.

Keszler Borbála: A *heveny* és az *akut* világos, hogy külön van. Más esetekben meg kell próbálni a hosszú alakokat valahogy elkerülni, például: *rubeola vírus okozta betegség*.

Kovács Éva: Hosszú távon általános elvként kellene követni a szerkezetes megoldásokat, ha az nem lehetséges, akkor az írásképek a logikus, gyorsan értelmezhető alakot kellene tükröznie. Illetve, ha létezik már jól bevett önálló szó, például: *vírusfertőzés*, akkor meg kellene vizsgálni, mert én nem értek

hozzá, hogy a *rubeola vírusfertőzés* alak orvosilag megmagyarázható-e.

Kuna Ágnes: Ludányi Zsófia felvetését (l. függelék) az összegzésben érdemes megfontolni, és az elveket következetesen a magyar és az idegen szavak viszonyában kialakítani és alkalmazni. A szóösszetételek helyett a jelöltté tétel szintén megoldás lehet egyes esetekben, de ehhez a szakmai gyakorlatra is szükség van. Ha ez ugyanis nem alkalmazza a „feloldást”, akkor más megoldásokhoz kell helyesírási útmutatót javasolni.

Laczkó Krisztina: A fenti megoldási javaslat, amelyet semmiképpen nem lehet és szabad szabályként értelmezni, nem hoz valódi megoldást a problémára, mert a teljes különírás teljességgel idegen a magyar nyelv működésétől, az értelmezési lehetőségektől. Sok esetben megnevezheti az értelmezést. A megoldás minden esetben az adott szövegen belül a legkönnyebb kiolvashatóság és értelmezhetőség lenne, a szerkezetessé tétel, a mozgósabályok alkalmazása, az esetleges „hibás” tagolás (hiába vonatkozik az előtagra a jelző, ha az elme pontosan a helyére tudja tenni, akkor sokkal célravezetőbb a nem értelemtükröztető írásmód alkalmazása; még a szótárakban is *köztársasági elnökválasztás* forma szerepel, a *köztársaságielnök-választás* helyett, de soha semmilyen értelmezési nehézséget nem okozott.)

Ludányi Zsófia: És mi van az olyan (a felsoroltakhoz képest) egyszerű esetekkel, mint pl. a *magas + vérnyomás + betegség*? Azt is három szóba kellene írni a fentiek alapján?

Válasz (Bősze Péter): Ha a jelzős szerkezet önmagában értelmezhető betegségnévnek, szükségtelen a névtartozék (kórisme: *magas vérnyomás*). L. lejjebb.

A NÉVTARTOZÉKOK ÍRÁSA A TULAJDONNEVET TARTALMAZÓ BETEGSÉGNEVEKBEN

SZEMÉLYNEVEK A betegségek nevében előforduló személynevekhez a *betegség, szindróma* stb. névtartozékokat szokásosan kötőjellel társítjuk (*Cushing-kór, Turner-szindróma, Bauhin-billentyű-elégtelenség*) a névkiegészítő (*de Quervain-thyreoiditis, von Willebrand-betegség*) és a több személynevet tartalmazóknál is (*Creutzfeld-Jakob-kór, Wolff-Parkinson-White-szindróma*).

Idegen kifejezésekben előfordul, hogy a szerzői nevet a betegségnév végére írják külön szóban (*Ackrokeratosz paraneoplastica Bazex [Bazex-szindróma]*); magyar szövegkörnyezetben ezt az írásformát nem alkalmazzuk.

A személynevek nagy kezdőbetűjét megtartjuk az *-i, -s, -ú, -ű, -jú, -jű* képzős formákban is; a képzőket az utótaghoz közvetlenül írjuk (*Cushing-kóros, Douglas-tályog, Douglas-tályogi; Turnes-szindróma, Turner-szindrómás*).

A további utótagokat is kötőjelezzük (*Douglas-tályogmegnyitás, Turner-szindróma-kezelés*).

A betegséget már megnevező görög-latin nevekhez szükségtelen kiírni a *betegség, szindróma* stb. névtartozékot, hiszen az túlírás (*Kawasaki-vasculitis betegség; Kawasaki-vasculitis* tökéletesen elegendő).

A személyneves betegségek minőségjelzőjét különírjuk (*heveny Sheehan-szindróma, életveszélyes Addison-krízis*).

A betegségek helyét megjelölő főnevek társítása azonban bizonytalan: a helyesírási szabályzat nem igazít útba (*bőr Kaposi-sarcoma, tüdő Langerhans-hisztocitózis*).

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: A *bőr Kaposi-sarcoma* helyett a *Kaposi-féle bőrszarkómát* javaslom. Hasonlóképpen: *Langerhans-féle tüdőhisztocitózis* vagy a *tüdő Langerhans-féle hisztocitózisa*.

Keszler Borbála: Berényi Mihály javaslata jó.

Kovács Éva: *Kaposi-bőrsarcoma, Langerhans-tüdőhisztocitózis*. Ezt választanám, mivel a tulajdonnevek már ismertek, utána viszont pontosítva van, hogy *bőr-, ill. tüdőbetegség*. Ha az elvemhez következetes akarok maradni, akkor viszont *bőrsarcoma*, nem tetszik! Egybeírva nem szerencsés, hogy a *sarcoma* eredeti, legyen pl. *Kaposi bőr-sarcoma*. Ugyanakkor a körülírás is elképzelhető megoldás: *bőrön jelentkező Kaposi-szarkóma*, vagy a *bőr Kaposi-szarkómája*, illetve Berényi Mihály javaslata is tökéletes.

Kuna Ágnes: Teljesen egyetértek a Berényi-féle javaslattal.

Laczkó Krisztina: A helyesírási szabályzat 12. kiadása már útba igazít ezekben az esetekben is, ezek két kötőjeles alakok az úgynevezett mozdíthatatlan kötőjel miatt: *bőr-Kaposi-szarkóma*. Minthogy már teljesen magyar alakulat, ebben az esetben a létező és kodifikált *szarkóma* írásmód megfelelőbb. Mint ahogy a javasolt *Kaposi-bőrszarkóma* vagy *Kaposi-féle bőrszarkóma* is. A Kovács Éva által javasolt *bőrsarcoma* írásforma nem fogadható el, ugyanis ez egy magyar összetétel, azzal együtt, hogy a *sarcoma* írásmódja idegen, az efféle kötőjelezésnek nincs hagyománya a magyar helyesírásban.

Ludányi Zsófia: Nem értek egyet a *bőr Kaposi-sarcoma, tüdő Langerhans-hisztocitózis* írásmódokkal. Itt ugyanis összetételekről van szó: a *bőr Kaposi-sarcomája, a tüdő Langerhans-hisztocitózisa* (birtokos jelzői alárendelő összetételek), nem pedig főnévi minőségjelzős szerkezetekről. (Nem úgy kérdezzük rá: Milyen Kaposi-sarcoma? Bőr. Hanem inkább: Minek a Kaposi-sarcomája? A bőrre.) Összetétel lévén, egybeírást kellene alkalmazni, pontosabban: az első mozgósabály speciális esetéről van szó, amikor a kötőjelet tartalmazó

összetétel nem utó-, hanem előtagot kap. Mivel azonban ez a kötőjel nem mozgószábály vagy a szótagszámlálás szabálya által előírt kötőjel, hanem más funkciójú (tulajdonnevet és köznevet összekötő), nem alkalmazhatjuk az első mozgószábályt. Így az előtag kötőjellel kapcsolandó: *bőr-Kaposi-sarcoma*, *tüdő-Langerhans-hisztocitózis*. Ha ez nehézkes, természetesen lehet helyette pl. *Kaposi-bórszarkóma*.

FÖLDRAJZI NEVEK Az irodalomban a földrajzi betegségneveknél a kötőjelezés mellett fellelhető a különírás is (*St. Louis-encephalitis*, *St. Louis encephalitis*; *Coxsackie-vírus-fertőzés*). Az írásmód egyezik a mikrobáknál leírtakkal (I. II. rész).

SZÜKSÉGES-E A NÉVTARTOZÉK?

A tudományos közleményekben, a kézi- és a tankönyvekben is gyakori a kettős névtartozékos megnevezés (betegségnév + névtartozék) – változó formában írva:

nephrosis-szindróma, nephritis szindróma, akut nephritis szindróma.
nephrosis szindróma, nephritis-szindróma,

akut nephritis-szindróma, rubeola szindróma, rubeola-szindróma, herpesz betegség, herpeszbetegség,

újszülöttkori herpeszbetegség, újszülöttkori herpesz megbetegedések, congenitalis rubeola szindróma

A *nephrosis* betegségneve: a vese bizonyos betegségének a neve. A *nephritis* vesegyulladás jelent. Hasonlóan: a *rubeola*, *herpesz* is egy-egy betegség megnevezése. Ezekben az esetekben tehát szükségtelen a névtartozék, amely egyébként ilyenkor is szóösszetéti tag, és a szótagszámlálás szabályai szerint írandó. A kettős elnevezés csak részben nyelvhasználati, sokkal inkább szakmai szempontok szerinti. Csak akkor indokolt, ha a névtartozék hozzátételével mást jelent, mint nélküle. A *magasvérnyomás-betegség* névben például a *magas vérnyomás* önmagában is kifejezheti a betegséget (*magas vérnyomásban szenved*), ám a *betegség* névtartozék (*betegség*) hozzátételével lehet, hogy a kórkép körülirtabb – szakmai döntés.

Atrophia musculorum spinalis infantilis gyermekkori gerincvelői izomsorvadás

Az *atrophia musculorum* magyarul *izomsorvadás*, a *spinalis* utótag a betegség gerincvelői eredetét jelöli. A forrásnyelv szerinti idegen kifejezés utolsó tagja (*infantilis*) pedig gyermekkorra utal. Magyarul egyszerűen átalakítható jelzős szerkezetté (*gyermekkori gerincvelői izomsorvadás*).

A tulajdonneves betegségneveknél már utaltunk rá, hogy betegséget már megnevező görög–latin nevekhez szükségtelen kiírni a *betegség*, *szindróma* stb. névtartozékot (*Hashimoto-thyreoiditis-betegség*).

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Tágabb értelemben minden betegség szindróma, ezért teljesen elegendő a *nephritis*, *rubeola*, *herpesz*, viszont helyesnek tartom a minden szavában magyar *cukorbetegség*, *magasvérnyomás-betegség* írásmódot.

Keszler Borbála: Egyetértek.

Kovács Éva: Egyetértek.

Kuna Ágnes: A *betegség*, *szindróma* elhagyását lehetőségként felkínálható a helyesírási munkákban, de nem a magyar vagy idegen szóval van összefüggésben, hogy kiteszük-e, illetve hogy használják-e az orvosok, hanem a szakmai gyakorlattal. Így a kitétel/elhagyás megítélése sem lehetséges helyesírási szempontból. A jelöltség, ha nem is feltétlenül indokolt, valószínűleg nem véletlen. Mindenképpen érdemes tehát a szakmai gyakorlatra hagyatkozni, és ennek megfelelően helyesírási javaslatot tenni.

Laczkó Krisztina: A fentiek nem helyesírási problémát jelentenek, hanem részben nyelvhasználati, részben szakmai kérdések. Semmi akadálya a *betegség*, *szindróma* használatának sem akkor, ha a szakmai nyelvhasználat valamilyen okból így alkalmazza. Analógiaként érdemes megemlíteni a *Fertő tó* földrajzi nevet. A tó megnevezése *Fertő*, amely tartalmazza a tó utótagot, a mai nyelvhasználatban azonban a tó értelmezőszerű hozzákapcsolása a névhez olyannyira elterjedt, hogy kezd a gyakorlatban természetessé válni a kötőjeles írásmód is.

Ludányi Zsófia: Az, hogy ki kell-e írni a *betegség*, *szindróma* névtartozékot, nem helyesírási kérdés, itt a szakmabeliek írásszokása a döntő.

FÜGGELÉK

Ludányi Zsófia eredeti válasza:

Betegségnevek

A tulajdonnevet nem tartalmazó betegségnevek írásmódjával kapcsolatban a következők az észrevételeim:

Az összetett szóval kifejezett betegségnevek csoportosításával több probléma is akad. A szerző a következő három csoportot veszi fel: jelöletlen birtokos összetételek, jelentésváltozós összetételek, jelentéssűritéses összetételek. A csoportosítás két szempontot mos össze: az összetételeket ugyanis csoportosíthatjuk aszerint, hogy **miért** lettek összetételek (a jelöletlenné válás, a jelentésváltozás vagy a hagyomány alapján), illetve aszerint, hogy az összetéti tagok között **milyen (grammatikai) viszony van**.

Ha aszerint csoportosítjuk a példákat, hogy milyen okból váltak összetétté, akkor a következő felosztás lehetséges:

- Jelöletlenné válás: *petefészek-gyulladás*
(< a *petefészek[nek a] gyulladása*), *nyelőcső-perforáció*
(< a *nyelőcső[nek a] perforációja*), *szembetegség*
(< a *szem[nek a] betegsége*).
- Jelentésváltozás: ilyenre kevés példát találtam. A *franciabetegség* 'szifilisz' szóban például az egybeírás oka az,

hogy nem egyszerűen egy francia eredetű betegségről van szó, hanem egy betegségfajtáról. A szerző által hozott *szamárköhögés* példa esetében nem jelentésváltozásról van szó. Nem azért írjuk egybe a *szamár* + *köhögés* szavakat, mert az egybeírt szó mást jelent, mint a tagok jelentése külön-külön. A *szamárköhögés* egy jelentéssűrítő összetétel: amiatt írjuk egybe, mert a jelöletlen (tehát jeleket, ragokat nem tartalmazó) összetétel különféle morfológiai átalakításokkal, szerves mondatrészek hozzáadásával az alábbi mondatrészletre vezethető vissza: 'olyan köhögés, amely a samár által kiadott hangra hasonlít'. A *vérbaj* példa esetében valóban jelentésváltozás (jelentésszűkülés) történt (nem csupán annyit jelent, hogy 'a vér baja'), de valójában itt is a jelöletlenné válás miatt alkalmazunk egybeírás, nem a jelentésváltozás miatt.

- Hagyomány: ez esetben nem indokolja nyelvtani rendszerszerűség az egybeírás. Például: *légibetegség* 'kinetosis', *tengeribetegség* 'nausea'.

Ha aszerint csoportosítjuk az összetett betegségneveket, hogy az összetételt alkotó két szó között milyen grammatikai viszony van, az alábbi kategóriákat vehetjük fel:

- Jelöletlen birtokos alárendelő összetétel: *petefészekgyulladás*, *nyelöcső-perforáció*. Ez a fajta szóalkotásmód meglehetősen produktív az orvosi szaknyelvben (is).
- Jelentéssűrítő összetétel: *halpénzbetegség*, *macskaszem-szindróma*, *márványcsontbetegség*, *sóvesztésszindróma*, *szamárköhögés*, *vesekőbetegség*.
- Jelöletlenhatározósalárendelőösszetétel: *poxvírusfertőzés* (< *poxvírussal fertőz[és]*), *enterovírus-fertőzés*.
- Minőségjelzős alárendelő összetétel: *franciabetegség*, *légibetegség*, *tengeribetegség*, *vízibetegség*.

Azokban az esetekben, amikor egy idegen helyesírású különírt elemekből álló szócsoporthoz kapcsoljuk a *betegség*, *fertőzés* stb. névtartozékokat, a szerzővel és az *Orvosi helyesírás* szótárral egyetértve különírást javaslok: *Streptococcus pyogenes fertőzés*, *yellow nail szindróma*.

Azon csoport esetében, amelyet Bösze Péter „főnévi jelzős betegségnevek”-nek nevez, valójában azokról az esetekről van szó, ahol egy különírt (minőségjelzős) szerkezet egészéhez (pl. *meztelen nyiroksejt*) utótagot kapcsolunk (*szindróma*). Annyiban igaz van a szerzőnek, hogy az előtag (*meztelen nyiroksejt*) itt főnévi értékű (hiszen az alaptag szófaja valóban főnév: *nyiroksejt*) – az ilyen kifejezéseket a nem klasszikus grammatikai terminológiában főnévi csoportnak (NP, noun phrase) nevezzük.

Helyesírási szempontból az említett példák valóban egybeírandók (figyelembe véve a mozgósabályokat), a szerző indoklásával („a főnévi jelzők a betegségek neveiben fajtanevet jelölnek”) azonban nem értek egyet. Valójában arról van szó, hogy a *szindróma*, *lymphoma*, *betegség* szavak az előttük

lévő több szóból álló alakulat egészével alkotnak valamilyen (többnyire birtokos vagy jelentéssűrítő) összetételt. Ilyen esetekben a második mozgósabályt alkalmazzuk (miként a szerző is tette), ez azonban azzal a veszéllyel jár, hogy „elfogadhatatlanul hosszú összetételek” jönnek létre.

Nézzük meg, hogyan jár el ilyen esetekben az *Orvosi helyesírás* szótár!

A szótár szabályzatrészében ismerteti a mozgósabályt, ám azt is hozzáteszi, hogy ha nagyon hosszú összetételek keletkeznének ily módon, éljünk inkább a szerkezetes megoldás lehetőségével (Fábián–Magasi 1992: 22). A szótári részben a szabályok szerint második mozgósabállyal írandó *respiratorikusdistressz-szindróma* különírva szerepel: *respiratoricus dystress szindróma*. Az angol *dead child syndrome* magyar megfelelője a szótár szerint *halottmagzat szindróma* (sic!). Holott jelen esetben egyértelműen kötőjel kívánkoznék: érthetetlen a félig egybe, félig külön írásmód. Mint a mellékelt példák is mutatják, ezen a téren maga a szótár sem jár el következetesen, hiszen az egyik példánál mindent külön szóba ír, a másiknál „félig” alkalmazza a mozgósabályt, a szabályzatrészben pedig javasolja a mozgósabály használatát olyan esetekre, ha egy különírt szókapcsolat egészéhez járul utótag, de csak akkor, ha nem keletkeznének egyébként „hosszú összetett szavak”, amelyek „a szövegek megértését nehezítik” (Fábián–Magasi 1992: 22).

Összefoglalva tehát: a második mozgósabály alkalmazásával kapcsolatban a következőket javaslom:

- Ha csupa magyar szóból álló betegségnévről van szó (beleértve a meghonosodott, a köznyelvben is ismert jövevényszavakat, pl. *szindróma*), alkalmazzuk a mozgósabályt: *halott magzat* + *szindróma* > *halottmagzat-szindróma*, *jobb szívfél* + *elégtelenség* > *jobbšívfél-elégtelenség*, *meztelen nyiroksejt* + *szindróma* > *meztelennyiroksejt-szindróma*.
- Ha idegen helyesírású különírt elemből álló szócsoporthoz kapcsolunk utótagot, nem alkalmazhatjuk a mozgósabályt, marad a különírás: *Streptococcus pyogenes fertőzés*, *yellow nail szindróma*. Célszerű szókőztartalmú morfémáknak tekinteni az idegen elemeket (Laczkó–Mártonfi 2004: 133): tehát nem bonthatók szét, nem ránthatók össze, semmilyen módon nem nyúlhatunk hozzájuk.
- Véleményem szerint a legbonyolultabb helyzet akkor áll elő, ha egy betegségnév (vírusnév stb.) több – idegenes vagy magyaros helyesírású – idegen szóból áll, de – és most jön a lényeges különbség az előző esethez képest – a többtagú kifejezés a magyar nyelv használója számára átlátható, elemezhető. Például: *centrális alvási apnoe* (milyen *apnoe?*), *toxikus shock* (milyen *sokk?*), *repirációs/respiratoricus distressz* (milyen *distressz?*), *lymphocitás choriomeningitis* (milyen *choriomeningitis?*) stb. Ellentétben az előző pontban felsorolt *Streptococcus*

pyogenes fertőzés példával, ahol a *Streptococcus pyogenes* a magyar nyelv számára nem transzparens, hiszen egy, a latin nyelv ragozási szabályai alapján megszerkesztett alakról van szó, nem tudunk olyan módon rákérdezni, ahogy az előző néhány bemutatott esetben. Ugyanígy a *yellow nail* esetben sem látszik elemezhetőnek a kifejezés. Az olyan többtagú kifejezések esetében, amelyek idegen vagy jövevényszavakból állnak, de a magyar nyelv szabályai szerint vannak megszerkesztve, magyar képzőkkel (*respirációs*, *lymphocitás* [-s képző], *toxikus* [-ikus képző]), a mozgószabály alkalmazása nehezen olvasható formákat eredményez. **Ezért – ebben és csakis ebben az esetben – megengedhetőnek tartom, hogy a mozgószabály alkalmazásától eltekintsünk.** Helyette a különírt idegen szavakból álló szerkezetet változtatlanul hagyjuk, és a szerkezet egészéhez kapcsolandó utótagot különírjuk. Emellett szól az is, hogy az *Orvosi helyesírási szótár* a szótári részben szereplő *respiratoricus dystress szindróma* alakkal kimondatlanul azt sugallja, hogy ilyen esetekben a mozgószabály alkalmazásától el lehet tekinteni.

Általában a mozgószabályokkal kapcsolatban elmondható, hogy nem érdemes úgy tekinteni rájuk, mint valamiféle „csodaszabályra”, amely minden problémát megold. Grétsy László (1964: 30) szavaival élve a „röföskifejezés-egybeérőszakolás” sokszor csak ront a helyzeten. Tekintsünk úgy a mozgószabályra, mint egy hasznos segédeszközre, és ne mechanikusan, hanem átgondolva, okosan alkalmazzuk. Arra is ügyelni kell azonban, hogy ne essünk át a ló másik oldalára. Bősze Péter javaslatát – miszerint ne alkalmazzuk az első és második mozgószabályokat – erősen túlzónak (bár nem minden alapot nélkülözőnek) tartom, helyette inkább csak egy óvatos javaslattal élek: **bizonyos esetekben** megengedhető, hogy ne alkalmazzuk a második mozgószabályt.

A köznévi betegségnevekkel foglalkozó fejezet válogatott orvosi szakirodalmi példákhoz még néhány apróbb megjegyzést fűznék hozzá. A *polyoma-associated nephropathy* angol betegségnevé magyar megfelelője: *polyomatársult* (kötőjel nélkül!) *nephropathia*, vagy (ahogy Bősze Péter is javasolja) *polyomával társult nephropathia*.

A mozgószabállyal írandó (a szerző elnevezése szerint: „főnév jelzős”) betegségnevekkel foglalkozó rész felsorolt példái közül néhány nem illik ide. A *postnatalis rubeólavírus-fertőzés* (a magyaros utótag miatt a *rubeólát* is inkább magyarosan, hosszú *ó*-val javaslom írni ez esetben) egy minőségjelzős szerkezet, amelynek alaptagja a *rubeólavírus-fertőzés* többszörös összetétel (emiat kötőjeles), ennek jelzője a *postnatalis*. Ugyanígy minőségjelzős szerkezet a *congenitalis rubeolászindróma* (vagy: *congenitalis rubeolasyndroma*). Szintén nem ide sorolandó *vesemedence-gyulladás*, *vesebetegség*, *nyálkahártya-candidosis*, *bóramoebiasis*, mivel itt a névjárolékok nem több tagból álló, különírt kifejezés egészéhez járulnak, hanem egy (egyszerű vagy összetett) szóhoz.

Megjegyzés: A helyesírási szabályzat 12. kiadásában a *rubeóla* írásmód *rubeola* alakra változik.

IV. RÉSZ. MOLEKULANEVEK, SEJTEK ÉS EGYÉB ORVOSI CSOPORTNEVEK

MOLEKULANEVEK

A molekulának általában kétféle nevük is van: a kémiai és a közismert nevük. Ezeket írásmódjuk szerint három csoportra oszthatjuk:

- kémiai nevek,
- egyszavas nevek,
- többszavas nevek.

A molekulanevek is szaknyelvi csoportnevek, tulajdonnév ritkán fordul elő bennük.

KÉMIAI NEVEK A vegyületek kémiai nevének írásmódja sajátos; az elveket a Magyar Kémikusok Egyesülete külön is megfogalmazta a nemzetközi elvek (IUPAC – International Union of Pure and applied Chemistry) hazai átültetésével (*glükóz-6-foszfát-dehidrogenáz* [G6PD], *3-hidroxi-metilglutársav* [HMG], *adenozin-difoszfát* [ADP]). Idetartoznak a több molekula kémiai névéből összetevődő nevek is (*hypoxantin-guanin-foszforibozil-transzferáz* [HGFRT]). A kémiai nevek elő/utó tagjait kötőjellel fűzzük, az eredeti szerkezet változatlan marad; nem érvényesülnek a mozgószabályok (*mátrix-metalloproteáz-képződés* [MMP-képződés]). A kémiai neveket szokásosan betűszókkal helyettesítik, és csak a betűszók első leírásakor adják meg a kémiai nevet.

EGYSZAVAS NEVEK Írásmódjuk kézenfekvő (*renin*, *angiotenzin*, *komplement*, *ösztrogén*). Társulhatnak névtartozékokkal: *komplementrendszer* (a szakirodalomban *komplement rendszer* formában is írják [Mandl–Machovich 2007: 461]) és egymással, névtartozékokkal kiegészítve is (*renin-angiotenzin rendszer* – olvasható *renin-angiotenzin-rendszerként* helytelenül írva is [Mandl–Machovich 2007: 461]). Az írásmód tehát nem egységes.

Megjegyzés: A *komplementrendszer* szaknév, így szóösszetétel. A *renin-angiotenzin rendszer* szó szerkezet közt viszonyt fejez ki (a renin és az angiotenzin közötti kapcsolatot), amelyet nagyköötőjellel fejezhetünk ki, jöllehet nem kötelezően, az utótagot pedig különírjuk.

TÖBBSZAVAS NEVEK Ezek zömében leíró jellegűek, többekévé leírják a molekulák lényegét, működését, szokásosan valamilyen névtartozékkal (*faktor*, *hormon*, *fehérje*, *gén* stb.).

A molekulák sokszavas angol nevei voltaképpen idegen szó szerkezetek; következésképpen angolosan írva a magyar szövegekben sem változtathatók. De ha van magyar vagy magyarosan írt nevük, azokat a magyar helyesírási szabályai szerint írjuk. Nehézségek, hasonlóan a betegségek és a mikrobák

neveihez, a sokszavas neveknél adódnak: hosszú szóösszetételek keletkezhetnek, ám ezeket nem írják a szakirodalomban; igyekeznek elkerülni különböző megoldásokkal:

Az AkH¹² szabályai szerinti és a szakirodalomban fellelhető írásképek:

tumor necrosis factor (TNF)

A *tumornekrózis* magyar szövegkörnyezetben szóösszetétel, jelentése *daganatelhálás* (jelöletlen birtokos viszony). A *factor* szó már köznyelvi jövevényszó, ezért *faktor/tényező* formájában írjuk; és mivel jelöletlen viszonyban van a *daganatelhálás* szakszóval, szóösszetételt képez: *daganatelhálás-faktor/daganatelhálás-tényező*. Használják jelzős formában *daganatelhálási faktornak*, és használják a *tumornekrózis-faktor* (magyarosan írt) megnevezést is. Nem írhatjuk keverve: *daganat necrosis faktor/factor, tumor necrosis faktor*; de magyarosan különírva sem (*tumor nekrosis faktor, Tumor Nekrózis Faktor*), mert többszörös birtokos viszony. Ha utótagot kap, érvényesül az első mozgósabály: *daganatelhálás-faktor + vizsgálat – daganatelhálási faktor-vizsgálat* formájában írjuk. Hasonlóan: *daganatelhálás-faktor + receptor/jelfogó – daganatelhálási faktor-receptor/jelfogó*. Nem jobb a szerkezetes megoldási név sem: *daganatelhálási faktor + vizsgálat*; itt a második mozgósabály lép életbe: *daganatelhálási faktor-vizsgálat (daganatelhálási faktor-receptor/jelfogó)*. Mindegyik változat hosszú, és csupán szerkezetes megoldással oldható fel: a *daganatelhálási faktor vizsgálata*. Csatlakozhat tartozékbetűvel: *TNF α (tumor necrosis factor α)*, kiírva: *daganatelhálás-faktor- α , daganatelhálási faktor- α* .

A tankönyvekben írják *tumor-nekrózis-faktor- α* (Mandl-Machovich 2007: 460), *tumornekrózis-faktor (TNF)* és *tumornekrózis-faktor receptor (TNFR)* formában is (Szabó 2009: 563, 610). Az utóbbiban olvashatjuk a *TNF gén szupresszor család* kifejezést. Az is előfordul, hogy a magyar nevet egyáltalán nem használják, csak a betűszavát az angol nevével jelölve (*TNF [Tumor Necrosis Factor]*) (Erdei 2012: 119).

granulocyte colony stimulating factor (G-CSF)

A *granulocyte colony* magyarosan *granulocytakolonía*, egybeírva (jelöletlen birtokos viszony). A *granulocyta* szaknyelvi jövevényszó, és ámbár fordítható *szemcséssejtnek*, a *szemcséssejt-kolonía* kifejezés mégis rendhagyó. A *stimuláló* magyarul *serkentő*. A *granulocytaserkentő* kifejezést egybeírjuk (a *granulocytát serkentő* jelöletlen változata). A *granulocytakolonía-serkentő* szókapcsolat jelöletlen tárgyias szerkezet, szóösszetétel, és kötőjellel írjuk a szótagszámlálás szabályai szerint. Ezt jelzőként kapja a *faktor/tényező* szó, így a *granulocytakolonía-serkentő faktor/tényező* a helyes írásmód (lásd a melléknévi igenes szerkezetekre vonatkozó írásszabályokat). Ebben a szerkezetben a *serkentő* szó helyett elvileg a *stimuláló* is használható (*granulocytakoloníát stimuláló faktor*), a *serkentő* mégis magyarosabb.

Ha a *granulocytakolonía-serkentő faktor* névhez utótag társul, a második mozgósabályt érvényesítjük (*granulocytakoloniaserkentőfaktor-antagonista*). Ehhez még a *emberi* előtag is társulhat, amelyet, lévén minőségjelző, különírunk (*emberi granulocytakoloniaserkentőfaktor-antagonista*). Az efféle „tarthatatlan” hosszú szavakat helyesebb szerkezetes megoldással írni (az *emberi granulocytakoloníát serkentő faktor antagonista*), ám még szerencsésebb a betűszós szerkezet (GCSF) alkalmazása, amely el is terjedt.

Az Orvosi patobiokémia szakkönyvben *granulocyta kolóniasztimuláló faktor (G-CSF)* formában fordul elő (Mandl-

Machovich 2007), máshol csak az angol nevet adják meg, és a betűszavát használják. A CSF írása egyöntetű: *kolóniasztimuláló faktor*. Ha ebből indulunk ki, akkor a *granulocyta + kolóniaserkentő faktor* szerkezetből szóösszetétel (második mozgósabály) *granulocyta-kolóniaserkentőfaktor* lesz. A GM-CSF a granulocyta és a monocyta kolóniát serkentő faktor. Angolul *granulocyte-monocyte colony stimulating factor*. A *granulocyta-monocyta* szerkezetet a magyar szövegben is megtartjuk, így ez az előtagja a *kolóniaserkentő faktornak*. Ebben az esetben nem alkalmazhatjuk a második mozgósabályt, mert a kötőjel mozdíthatatlan (*granulocyta-monocyta kolóniaserkentő faktor* nem pedig *granulocyta-monocyta-kolóniaserkentőfaktor*). A belgyógyászat alapvonalai szakkönyvben ezt találjuk: *granulocyta kolóniasztimuláló faktor (G-CSF)*, *macrophag kolóniasztimuláló faktor (M-CSF)* és *granulocyta-macrophag kolóniasztimuláló faktor (GM-CSF)*. A második mozgósabályt egyikben sem alkalmazzuk.

urocinase plasminogen activator (uPA), urocinase plasminogen activator receptor (uPAR)

Az *urokináz* egy olyan enzim, amely serkenti a *plazminogén-plazmin* átalakulást. A kémiai neveket magyarosan írjuk. A *plazminogénaktivátor* kéttagú szóösszetétel (jelöletlen birtokos viszony). Ez kap egy főnévi jelzőt (*urokináz*), amely fajtanevet jelöl, ezért egybeírjuk az alaptaggal, esetünkben a *plazminogénaktivátorral* (*urokináz-plazminogénaktivátor*). Ismét egy szörnyen hosszú szakszó; felbontható szerkezetes formában: a *plazminogén urokináz aktivátora*. A receptor szóval kiegészítve *urokinázplazminogénaktivátor* lesz (*urokináz-plazminogénaktivátor + receptor – első mozgósabály*).

A szakirodalomban *urokináz plazminogén aktivátor* (Orvosi biokémia), *urokináz-plazminogén-aktivátor* (Kopper, Jeney) és *urokináz típusú plazminaktivátor proteáz* (Tulassay–Matolcsy 2011) formában fordul elő.

vascular endothelial growth factor (VEGF)

Az *endothelium (endothel)* az ereknek és a savós üregeknek az egyrétegű laphám bélése. A *vascularis endothelialis* jelentése: *érendotheli*, tehát az érfal endotheljének sejtjeiből származó. Mivel az *endothel* magyar neve (*bélésesejt*) nem terjedt el, a molekulát *érendotheli növekedési faktornak/tényezőnek* mondhatnánk. Tovább egyszerűsítve: a *növekedési faktor* jelöletlenné tevésével a *növekedésfaktor* szóösszetétel keletkezik; ekként a magyar neve: *érendotheli növekedésfaktor*. Az *érendotheli* helyett elegendő az *érendothel* főnévi jelző: *érendothel növekedési tényező* vagy *érendothel-növekedéstényező*. Írják *érendothel endothel növekedési faktor* formájában is.

Az utótagot (*receptor [jelfogó]*) a második mozgósabály szerint kapcsoljuk (*érendothelnövekedésfaktor-jelfogó*). Még hosszabb szó keletkezik újabb utótag (*vizsgálat*) társításakor (*érendothelnövekedésfaktorjelfogó-vizsgálat*). Az ilyen szóképződmények helyett jobb a szerkezetes megoldás (*érendothel növekedési tényező jelfogója; érendothel növekedési tényező jelfogójának a vizsgálata*). A VEGF betűszó itt is előnyösebb (*VEGF-jelfogó, VEGF-jelfogó-vizsgálat*).

A szakirodalomban olvashatjuk *vascularis endothelialis növekedési faktor* (Tulassay 2007), *vaszkuláris növekedési faktor* (Szabó 2009: 298) formában írva; több tankönyvben is csak az angol nevet adják meg a betűszóval, és az utóbbit használják.

Összegezés: Az írásgyakorlat a molekulák neveinél sem más, mint a mikrobák és a betegségek neveinek írásánál: a hosszú szóösszetételek helyett a szerkezetes megoldást, leginkább mégis a névtartozék (a példákban *receptor/jelfogó, faktor*) különírását

választják; nemritkán a szerkezet többi tagját is különírják. Az első és második mozgószabályt nem érvényesítik. A sokszavas nevek visszasságát az angol is érzi, ezért alkották meg a nevek betűszavas, elvéve a szóösszevonásos formáját. Ezek nemzetközileg egységesítettek, a magyar orvosi szakirodalom is így használja.

A hosszú, nehezen érthető molekulanevek többsége szintén az orvosi csoportnevek írására vonatkozó javaslatl kerülhető el: *gonadotropinkibocsátó hormon agonista*, nem pedig: **gonadotropinkibocsátóhormon-agonista*. (A *gonadotropinkibocsátó* csak a *hormonra* vonatkozik.) Jelölt formában: *gonadotropint kibocsátó hormon agonista*

A további utótagokkal keletkező hosszú és nehezen érthető szóképződményeket azzal kerüljük el, hogy a többjelzős orvosi szókapcsolatokban csak akkor alkalmazzuk a második mozgószabályt, ha a jelzők mindegyike az alaptaggal függ össze (*érendothel növekedési faktor + jelfogó – érendothel növekedési faktor jelfogó*, nem pedig *érendothelnövekedésifaktor-jelfogó*). Újabb utótaggal (*vizsgálat*) *érendothelnövekedésifaktorjelfogó-vizsgálat* forma keletkezne. A javasolt alakban *érendothel növekedési faktor jelfogó vizsgálat* a megfelelő írásmód, de a szerkezetes megoldás a legjobb (*az érendothel növekedési faktor jelfogó vizsgálat*).

MEGFONTOLÁS Elfogadható a fenti álláspont?

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Egyszavas nevek. Ideje volna a *renin-angiotenzin rendszer* és a hasonló összetételek (*gyomor-bél traktus*) egyféle írásmódját használnunk.

Többszavas nevek. Első olvasásra már a három szóból állók hibás írásmódja (*tumor-necrosis-factor*) is elrejtí a név jelentését. Az a jó írásmód, amely jelentéstükröző is, éppen ezért javaslom legalább itt, most a szerkezetes megoldásokat (*az érendothel növekedésére ható faktor jelfogójának vizsgálata*), hogy a laikus is megértse, akkor is, ha hosszabbak a felsornyoi, érthetetlen, kötőjellel tagoltaknál (*érendothelnövekedésifaktorjelfogó-vizsgálat*). Kár, hogy a bármit jelentő *faktor* helyett nincs konkrétabb szavunk. A *gonadotropinkibocsátóhormon-agonista* helyett – különösen címekben – a *gonadotropint kibocsátó hormon agonistája* sokkal érthetőbb. A szöveg további részében megfelelnek a betűszavas megoldások (*TNF, GCSF*). A *granulocitakolóniát serkentő faktor* tetszik. Egyébként sejtfeleségeink nevének többségét ma már magyarosan írnám: *granulocita, monocita, trombocita, makrofág*.

Keszler Borbála: Nem tudom, hogy pontosan mit jelent a kifejezés. Az *érendothel növekedési faktorának jelfogóval való vizsgálata*?

Kovács Éva: Az *endothel* alak az *endothelium* helyett furcsa, *renin-angiotenzin-rendszerként* írnám (l. Laczkó–Mártonfi 2004: 353).

Kuna Ágnes: A hosszú szakszólancok értelmezésében nem véletlen a szakma gyakorlata, azaz a különírás, illetve a betűszók alkotása. Egybeírva ugyanis nehezen olvashatók, nehezen értelmezhetőek. A különírás a befogadást könnyíti, de olykor magyarosabb, ha jelölt szerkezetté tesszük szóösszetétel helyett.

Laczkó Krisztina: Változatlan az álláspontom: nem foglalkozhatunk szabályba a különírásról a mozgószabály helyett, javaslatként megfogalmazható természetesen. Tipikusan arról az esetről van szó, amikor sem az egyik, sem a másik megoldás nem ad megfelelően elfogadható formát. Itt természetesen erősen a szerkezetes megoldásokat kellene a szakmai munkákban mintának adni, ha betűszavas megoldás nincsen. Ha gondozott szövegekben ezeket a szerkezetes formákat használnánk, akkor esély lenne arra, hogy el is terjedjenek.

Ludányi Zsófia: Be kell látnom, hogy bizonyos esetekben tényleg jobb mindent külön szóba írni, de általánosan, szabályként nem fogalmaznám meg azt, hogy ne alkalmazzuk a 2. mozgószabályt. A felsorolt esetekben célszerű lehet, de hangsúlyozom, hogy ez nem optimális megoldás, hanem a létező rossz megoldások közül a legkevésbé rossz. Javasolom, hogy inkább betűszóval írjuk ezeket. Persze a betűszókat nem árt feloldani, legalább egyszer, tehát tényleg szembeesünk azzal, hogy le kell írni valahogy ezeket a kifejezéseket.

FÜGGELÉK

Ludányi Zsófia eredeti válasza:

MOLEKULANEVEK A kötőjelet tartalmazó vegyületnevek kötőjele is a „mozgathatatlan” kötőjelek közé tartozik: a mozgószabály alkalmazásakor nem tüntethetők el, és nem mozdíthatók el a helyükről. A kémiai nevekhez elő- vagy utótagot mindig kötőjellel kapcsolunk: *adenozin-difoszfát + képződés > adenozin-difoszfát-képződés*.

A *renin-angiotenzin rendszer* írásmódjához: Amennyiben a *renin* és az *angiotenzin* között ’közt’ (egyfajta valamettől valameddig) viszony van, nem hibáztatható a nagyköjtjel használata. Jómagam személy szerint nem ellenzem, de kifejezetten nem is javaslom – hiszen félreértést nem kerülünk el vele, a szakmabeliek úgyis tudják, miről van szó; legfeljebb mi, laikusok hihetnénk esetleg azt, hogy a *reninrendszerre* és az *angiotenzinrendszerre* gondol a szöveg írója, de ennek sem túl nagy a valószínűsége, hiszen a *rendszer* szó utal arra, hogy a *renin* és az *angiotenzin* együtt alkot egy egészet (vö. Ludányi 2008). (Ezzel az erővel azt is gondolhatnánk, hogy a *kutya-macska barátság* a *kutyabarátságot* és a *macskabarátságot* jelenti, mégsem jutna eszébe senkinek sem így értelmezni a kifejezést pusztán azért, mert nem nagyköjtjelet tettünk a *kutya-macska* közé.) Mivel azonban az akadémiai helyesírási szabályzat készülő 12. kiadása vélhetően lehetővé (nem kötelezővé!) fogja tenni a nagyköjtjel ilyen esetekben történő használatát, kifejezetten ellenezni sem ellenzem.

Megjegyzés

Laczkó Krisztina: Az akadémiai szabályozás a 12. kiadásban a szakmai írásgyakorlatban megengedi a nagyköjtjel használatát közszavak között is a harmadik mozgósabály esetében, de hangsúlyosan nem kötelező jelleggel. Ez egyfajta szerkesztői döntés lehet, például egy folyóirat egységes arculata miatt. Ám több mint 50 év gyakorlata azt mutatja, hogy nem fogadja el az írásgyakorlat a nagyköjtjelt, erősen jelölt írásjel, és a jelentés megkülönböztetését nem határozza meg alapvetően. Soha nem elkülönülten szavak szerepelnek egy szövegben, a szakszókincs esetében pedig a célközönség bizonyára ismeri a fogalmat és magát a jelentést, ha nem, akkor a nagyköjtjel ellenére értelmezni kell, így egy ennyire erősen jelölt írásjel használatát egységes szabályként nem biztos, hogy célszerű minden esetben támogatni.

A *tumornekrózis-faktor*, az *urokinázplazminogénaktivátor-faktor*, illetve az *érendothelinövekedésifaktor-receptor* kifejezések mozgósabályos írásmódja kétségtelenül hosszú, nehezen olvasható. Ezekben az esetekben kifejezetten javaslom a betűszók használatát (*TNF*, *uPAR*, *VEGF*). Jó megoldás lehet az is, ha az egybeírt „röfös kifejezést” jelöltté tesszük: a *plazminogén urokináz aktivátora*, az *urokináz típusú plazminogénaktivátor receptora*.

SEJT- ÉS EGYÉB NEVEK ÍRÁSA

SEJTNEVEK

A sejtek nevében általában tükröződik a sejtek tevékenysége, ezért van néhánynak sokszavas neve; ezek is köznevek. A szakirodalomban a sejtek neveinek írása sem egységes:

endothelial progenitor cell (EPC)

Magyar szövegkörnyezetben idegenesen *endothelialis progenitor sejt*nek írják. A *progenitor* jelentése: elődejt, az ősejtből származó sejtváltozat. A *progenitorsejt* szerkezetben a *progenitor* főnévi jelző, és sejtjét jelöl, mégis a különírás terjedt el. Az *endothel* jelentése béléssejt, bélészhám, az *endothelialis* pedig béléses, béléssejti, bélészhámsejti stb. Az *endothelialis progenitorsejt*nek elfogadott magyar neve nincs; nevezhetjük: *endotheloidsejt*nek, *bélészhámsejt*nek, *endothelialis elődejt*nek stb. – az írásmód a helyesírás szabályai szerinti.

hemopoietic stem cell (HSC)

A *stem cell* magyarul *őssejt*, az angol változatot magyar szövegben legfeljebb utalásként, zárójelben írjuk (*őssejt [stem cell]*). A *haemopoetikus* jelentése: vérvépző. Idegenesen írva: *hematopoetikus őssejt* – sokszor hozzáteszik a *csontvelői* jelzőt is (*hematopoetikus csontvelői őssejt / haemopoetikus csontvelőőssejt*). Magyarul: *vérvépző őssejt* vagy *vérvépző csontvelői őssejt / csontvelőőssejt*.

tumor associated macrophage (TAM)

Tükörfordításként: *daganathoz társuló macrophag/makrofág*. A *macrophag* szaknyelvi jövevényszó, ezért magyaron is írható (*makrofág*), de a tudományos közleményekben a latinus írásmód ajánlott. Ezek a *macrophagok* a *daganatsejtekkel* sajátos kapcsolatban állnak: serkentetik és pusztíthatják is a *daganatsejteket*; a *tumor associated* erre a sajátos viszonyra utal. Írható *daganatmacrophag* és *daganattársuló* vagy *daganati macrophag* jelzős szerkezet formájában is, meghonosított magyar neve nincs.

tumor-endothelial cell (TEC)

A névben a *daganatokban* képződött erek *endothelialis sejtjeiről* (*endothelsejtek*) van szó. Írják *daganat-endothelsejt*, *daganati endothelsejt*, *daganatendothel-sejt*, *daganat endothel sejt* formában is. A *béléssejt* az *endothelsejt* helyett általánosan nem ismert (*daganatbéléssejt*, *daganati béléssejt*). Az elnevezés szakmai döntés, az írásmódnak ezt kell tükröznie.

tumor infiltrating lymphocyte (TIL)

A *daganatot beszűrő lymphocyt/nyiroksejt* tükörfordítás. Az írásban nincs nehézség, de még egyszerűbb, ha a tárgyias szerkezet (*daganatot beszűrő*) jelöletlenné változtatjuk (*daganatbeszűrő nyiroksejt*).

ALK-pozitív B-sejt, ALK-pozitív nagy B-sejt

Az *ALK* az *anaplasztikus limfoma* kináznak nevezett enzim betűszava. A *B-sejt* a nyiroksejtek egyik fajtája. A példában az *ALK-pozitív nagy B-sejtekről*, nem pedig *ALK-pozitív és nagy B-sejtekről* beszélünk; az utóbbinál vesszőt teszünk: *ALK-pozitív, nagy B-sejtek*.

A sejtnemek viszonylag egyszerűbbek a molekulaneveknél, írásmódjuk sem annyira nehézkes, és ritkább a túl hosszú név; elsősorban a nevekben lévő jelzős szerkezetek gyakorisága miatt. Mozaikszavas nevük mégis van; szokásosan ezeket vagy ezeket is használjuk.

A sejtnevéknél a főnév + főnév kapcsolódásának az írása jelenthet nehézséget. Lehet jelöletlen szerkezet része, és akkor egybeírjuk (*endothel + sejt – endothelsejt* [az *endothel*nek a *sejtje*]), és lehet főnévi jelző is. Az AkH. szerint, ha fajtajelölő főnévi minőségjelző, egybeírjuk. A szabályzat azonban nem határozza meg a fajtanév fogalmát pontosan. A *progenitor + sejt* esetében a *progenitor* (előd) jelölhet sejtjét, de tekinthetjük úgy is, hogy a sejtek bizonyos csoportjának a neve, és akkor a különírás a megfelelő. A bizonytalanság kiküszöbölésére az orvosi szaknyelvben a követhetőképpen járunk el:

A szakfogalmat, megnevezést jelölőket és a jelöletlen viszonyban lévőket egybeírjuk (*endothelsejt*), a többit külön. A fajtanéveket jelölő főnévi jelzőket akkor írjuk egybe, ha a két főnévből fogalom vagy fogalomszerű összetétel keletkezik. Ez sokszor szakmai állásfoglalás kérdése: *progenitor cell*, *stem cell*, *precursor cell*, *killer cell*, a magyar megfelelőjük azonban összetétel, mert *progenitor sejt*, *stem sejt*, *precursor sejt*, *killer sejt* sejtfelelések megnevezései (*elődejt*, *őssejt*, *elősejt*, *ölősejt* [natural killer cell – természetes ölősejt]), *béléssejt*.

Megjegyzés

Vitatható, hogy például a *stem sejt*, *progenitor sejt* szóösszetételnek tekinthető-e, vagy sem. A különírás mellett szól, hogy szóösszetételként felelő (hibrid) szó keletkezik. Szerencsére vannak bevett magyar megfelelőik; ezek használatával kiküszöbölhetők az ösvér szavak. Ha nincs elfogadott magyar megfelelő, nem kerülhető el a felelő szóösszetétel (*endothelsejt – a béléssejt* elnevezés nem közmert). Sokszor a jelzős szerkezet segít, például az *acinussejt-cystadenocarcinoma* jelentésszűrő összetétel helyett: *acinussejtes cystadenocarcinoma*.

MEGFONTOLÁS Elfogadható a javaslat?

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: A *bélshámelődsejt* nekem kifejezetten tetszik, a *vérképző őssejt* szintén, a *TAM* magyarítása már kevésbé (*daganatkapcsolatú, daganattársult makrofágok?*). A magyar sejtnevek (*elődsejt, ölüsejt* stb.) összetételek. Kár, hogy a *bélsejt* nem terjedt el.

Keszler Borbála: Igen. Én a *stemsejt*et és a *progenitorsejt*et is így írnám, bár nem tudom, hogy a *progenitor* nem melléknévi értékű-e. Akkor az utóbbit külön kellene írni.

Kovács Éva: Igen, elfogadható. A *makrofág* írásformát javaslom, nem pedig a *macrophag* szóalakot. A *limfómát* hosszú ó-val írnám, hiszen van *karcinóma* is.

Kuna Ágnes: Elfogadható.

Laczkó Krisztina: Alapvetően elfogadható.

Ludányi Zsófia: Az *endothelial progenitor cell* magyar megfelelőjének általam javasolt írásmódja: *endothelialis progenitorsejt*. Hiába a különírás az elterjedt a *progenitor + sejt* esetében, itt egyértelműen sejtjajtáról van szó, ennél fogva az egybeírás javasolt.

EGYÉB

Sokszavas nevekkel kifejezünk még szöveti elváltozásokat, fogalmakat és folyamatokat.

cervical intraepithelial neoplasia (CIN)

Idegenesen: *cervicalis intraepithelialis neoplasia*. A méhnyakon lévő (*méhnyaki*) *intraepithelialis neoplasia*. Az *intraepithelialis* jelentése hámon belüli, egyszerűbben: hámbeli. A *neoplasia/neoplázia* szaknyelvi jövevényszó; szó szerkezetben latinosan írjuk; jelentése: új szövet/daganat képződése. A szakkifejezés a rákképződésre vonatkozik, ekként *hámbeli ráknak* mondhatnánk, de ezt a kifejezést az *in situ carcinomának* tartjuk fent. A magyar megfelelő: *hámbeli ráksejtesség*.

antibody-dependent cell-mediated cytotoxicity (ADCC)

Magyarosan írva: *antitestfüggő celluláris citotoxicitás*. A folyamat lényege, hogy az immunsejt a célsejtet kapcsolódott ellenanyagokhoz kötődve elpusztítja a célsejtet. Az *antitestfüggő* magyarul *ellenanyagfüggő*. A *celluláris* jövevényszó, és mivel a szó szerkezet írása magyaros, ezt is úgy írjuk (*á*-val). A *citotoxicitás* sejtmérgezés, lényegében sejtpusztítás. A kifejezés magyarul: *ellenanyagfüggő sejt sejtpusztítás*.

epithelial-to-mesenchymal transition (EMT)

Magyar nyelvű tudományos közleményben *epithelialis-mesenchymalis átalakulás* formájában írják. A *tranzíció* jövevényszó, jelentése átmenet, átalakulás vagy kicserélődés. A szakkifejezés a hámszövetnek mesenchymalis szövetté válására utal. A kétféle szövet közötti viszonyt (átalakulás) nagyköttel jelezzük ki. A *mesenchyma* sajátos alapszövet, magyar

neve nincs. Az *epithelialis-mesenchymalis átalakulás* szerkezet melléknévi jelzője egyszerűsíthető főnévív: *hám-mesenchyma átalakulás* formájában.

recombination signal sequences (RSS)

Az irodalomban *rekombinációs szignál szekvenciának* írják (Erdei 280). A helyesírás szabálya szerint a *szignálszekvencia* szóösszetétel. A *recombination* a példában jelzői szerepű, így *rekombinációs szignálszekvencia* lenne a szabályos írása. A gyűjtőszó értelmű névtartozékot (utótagot) különírják.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: CIN – lehetne *méhnyakhámrák*. ADCC – a javasolt magyar nevében (*ellenanyagfüggő sejt sejtpusztítás*) zavaró a *sejt sejtpusztítás* rész. Lehetne a kétféle sejtet megkülönböztetni (*immunsejtes ráksejt sejt sejtpusztítás*)? EMT – az én javaslatom is *hám-mesenchyma átalakulás*. RSS – a javasolt *rekombinációs szignálszekvencia* csaknem azonos az angol eredetivel. Nem ismerem ezt a fogalmat. *Rekombinációs jelszakaszok?*

Keszler Borbála: Miért nem *szignálszekvenciás*? Vagy azt jelenti a kifejezés, hogy a *szignálszekvenciának*?

Kovács Éva: Igen, elfogadható. Megjegyzés: a *hám-mesenchyma átalakulás* helyett *hám-mesenchyma-átalakulást* írnék.

Kuna Ágnes: Elfogadható.

Laczkó Krisztina: Elfogadható.

Ludányi Zsófia: Egyetértek a fentiekkel. A nagykötteljes megoldást különösen támogatom az *epithelialis-mesenchymalis átalakulás* és a *hám-mesenchyma átalakulás* esetén, mert itt értelemtükröztető szerepe van, továbbá az AkH.¹² is megjegyzi a 141. c) pontban, hogy nem kifogásolható a nagyköttel a pontosabb értelemtükröztetés esetében.

V. RÉSZ. ÖSSZEGZÉS, ÁLLÁSFOGLALÁSOK

ÁLTALÁNOS MEGÁLLAPÍTÁSOK, SZABÁLYOK

- Az orvosi-biológiai csoportnevek szaknevek, szakfogalmak, amelyek nem tulajdonnevek – nem egyedeket jelölnek –, tehát kis kezdőbetűsek, de lehetnek bennük tulajdonnevek (személynevek, földrajzi nevek stb.). Jellegetes, hogy sokukban van névtartozék (*betegség, szindróma, molekula, vírus, baktérium*), és hogy gyakran sokszavasak.

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: A szaknevek helyett inkább írhatnánk: terminusok, amelyeket nem tulajdonnevek, de tartalmazhatnak tulajdonneveket.

Laczkó Krisztina: Mindenképpen szükség lesz arra, hogy a csoportnév fogalmi tisztázása pontosan megtörténjen.

- Az orvosi csoportnevekben, vagyis a *mikrobák*, a *betegségek*, a *molekulák* stb. neveiben, a névtartozékok (*vírus*, *szindróma*, *betegség*, *molekula*, *faktor* stb.), ha jelöletlen alárendelő viszonyban állnak, szóösszetételt képeznek a név előtagjával, ezeket egybeírjuk a szótagszámlálási szabály szerint.

Az előtag lehet tulajdonnév (*Kaposi + szarkóma*), köznév (*majom + vírus*) és szó szerkezet is (*soktömlős petefészek + bántalom*), amely nem ritkán sokszavas. Az előtag azonosítja, kijelöli az utótagot, például a *soktömlős petefészek* mutatja meg, hogy a petefészek betegségei közül melyikről van szó.

- A névtartozékos orvosi csoportnevek jelzőit is különírjuk (*gyermekágyi méhnyálkahártya-gyulladás* [endometritis puerperalis] – a jelző a *méhnyálkahártya-gyulladással* kapcsolatos). Ha a jelző kizárólagosan az előtagra vonatkozik – tehát nem a névtartozéokra és nem is a szóösszetétel egészére –, felbomlik a szóösszetétel az értelmezésszavar elkerülése végett (*majomvírus*, *őserdei majom vírus*; *petefészek-betegség*, *csökevényes petefészek betegség* [az őserdei a majom, nem pedig a vírus, illetőleg a majomvírus; a csökevényes a petefészek, nem a betegség vagy a petefészek-betegség]).

Megjegyzés

Értelmezési és nem helyesírási kérdés, hogy a jelző kizárólagosan az előtagra vonatkozik-e, avagy vonatkoztható a szóösszetétel egészére is. A jelentés a mérvadó. A *csökevényes petefészek-betegség* alakzatból az következik, hogy a petefészek-betegség csökevényes. A *soktömlős petefészek-bántalom* azonban már minden további nélkül érthető: a petefészek-bántalmak soktömlős formája.

Kézenfekvő a második mozgósabály szerinti írás. A második mozgósabályt akkor alkalmazzuk, ha a jelzős szerkezethez, a szerkezet egészére vonatkozó utótagot kapcsolunk: a különírt szókapcsolatot egybeírjuk, az utótagot kötőjellel csatoljuk (*keringő véresejt + minta* – *keringővéresejt-minta* [az írásmódból világos, hogy a keringő véresejt mintájáról van szó]). A második mozgósabályos szerkezetek alkalmi szókapcsolatok, az utótag sokféle lehet (*keringő véresejt + vizsgálat* – *keringővéresejt-vizsgálat*). A csoportnevek azonban nem alkalmi, hanem állandó szókapcsolatok, szakszavak, bennük a névtartozék „utótag” nem változtatható, más szakszavak keletkeznek.

A második mozgósabály szerinti írásmód egyébként sem lenne javasolható.

- Félreérthető lehet a keletkezett szóösszetétel:

nyugati lóencephalitis vírus (*Western equine encephalitis virus*)

lóencephalitis-vírus – ehhez társul a nyugati jelző, amely a *lóencephalitis* jelzője, tehát kizárólagosan az előtagé, ezért felbomlik a szóösszetétel (*nyugati lóencephalitis vírus*). Ha alkalmaznánk a második mozgósabályt, *nyugatilóencephalitis-vírus* formájában kellene írni. Ebből azonban nem lehet kideríteni, hogy a *nyugati* a *lónak* vagy az *encephalitisnek* a jelzője, vagyis a leírt alak elvileg nem értelmezhető.

Laczkó Krisztina: A fentiek elméletben igazak, ám azt is figyelembe kell venni az efféle alakok leírásánál, hogy mindenképpen szövegkörnyezetben (tematikus kontextus) jelennek meg, és a szakembereknek, akiknek a szöveg szól, létezik erről előzetes tudásomuk is.

Kiegészítés

Ha a helyesírás eltekint az elvi értelemtükröztetéstől – erre a köznyelvben is van példa –, és el akarjuk kerülni a nehezen kiolvasható hosszú szót, a különírás helyett választhatjuk a jelzős szerkezetet: *nyugati lóencephalitis-vírus*.

- Túl hosszú szavak keletkezhetnek, amelyek nehezítik a kiolvashatóságot és a megértést (*granulocytakolóniaszerkentőfaktor-antagonista*, *encephalomyocarditisvírus-betegség*).

Az ilyen jelzős szóalakulatok utótagjait szintén különírjuk annak érdekében, hogy elkerüljük a sokszor nehezen olvasható és félre is érthető szókígyók keletkezését (nem alkalmazzuk a második mozgósabályt).

plazminogénaktivátor urokináz + receptor:
plazminogénaktivátor urokináz receptor
nem: plazminogénaktivátorurokináz-receptor

szájnyálkahártyagyulladás-vírus + hólyagos:
hólyagos szájnyálkahártya-gyulladás vírus (vesicularis stomatitis vírus)
nem: hólyagosszájnyálkahártyagyulladás-vírus

heveny encephalomyocarditis vírus + betegség:
heveny encephalomyocarditis vírus betegség
nem pedig: hevenyencephalomyocarditisvírus-betegség

Megjegyzés

Ez az íráselv az orvosi nyelv más területén is érvényesül, például a tartozékelemek írásánál: A tartozékelemes összetételek előtagjára vonatkozó jelző írásánál az értelemtükröztetés megkívánja az összetétel felbomlását, mert félreértést kerülnünk el vele (*E7-fehérje-minta*, *hibás E7-fehérje minta* [világos, hogy az *E7-fehérje* a hibás – ha nem bomlana fel a szerkezet úgy értelmezhető, hogy a *minta* hibájáról van szó – *hibás E7-fehérje-minta*]). Az ilyen jelzős szerkezetek további utótagjait is különírjuk: nem alkalmazható a második mozgósabály (*hibás T-sejt-jelfogó vizsgálat* [a *T-sejt-jelfogó* a hibás]; a *hibás T-sejt-jelfogó-vizsgálat* írásmód azt jelenti, hogy a *T-sejt-jelfogó vizsgálat* a hibás, a *jelfogó* rendben van).

Ludányi Zsófia: A szabályoknak megfelelő írásmód az lenne, hogy *hibás-E7-fehérje-minta* (ez nem mozgósabály!). Igen, ebből láthatjuk, hogy az *E7-fehérje* a hibás. Az nem igaz, hogy félreérthető, és azt hihetnénk, hogy a *minta* hibájáról van szó. Ha a *minta* hibás, akkor *hibás E7-fehérje-minta*. – A *hibás E7-fehérje minta* írásmód mellett leginkább az az érv szólhat, hogy a sok kötőjelet tartalmazó összetételek szokatlanok (alapvetően mindig egy kötőjel van egy összetételben, kivéve a tulajdonnévvel, betűszóval, rövidítéssel, tartozékjellel képzett összetételeket, illetve a *spicc-cipő-készítés* és társait.)

MIKROBANEVEK

- A mikrobák általános neve köznévi, a mikrobák sokaságát jelöli; ezeket kisbetűvel írjuk (*pneumococcus*, *papillomavírus*, *chlamydiák*, *candidák*). Az utótagjaik szóösszetételi tagok, amelyeket a szótagszámlálási szabályai szerint egybeírunk (*pneumococcusfertőzés*; *chlamydiajárvány*, *papillomavírus-betegség*).
- A fajt és a faj feletti osztályokat jelölő magyar nevek köznevek, ezért kis kezdőbetűsek (*poxvírus család*, *microrococcus család*). A faj feletti osztályok rendszertani neveit azonban tulajdonnévként kezeljük (*Poxviridae*).

- A fajt vagy a faj feletti osztályokat jelölő nemzetközi név után – egyértelműsítés végett – kiírható a magyar névjárulék, annak ellenére, hogy kétszeres jelölés (*Poxviridae család*). Választékosabb azonban: *microcococcus család* (*Mononegavirales, Micrococcae*) írásforma.
- A Linné-féle kettős fajneveket nagy kezdőbetűvel és két szóba írjuk, és mivel forrásnyelv szerinti szó szerkezetek, az utótagjaikat is különírjuk (*Staphylococcus aureus pneumonia/tüdőgyulladás; Legionella pneumophila pneumonia/tüdőgyulladás; Klebsiella pneumoniae fertőzés*). Az orvosi szövegekben ezeket szokásosan a rövidített formájukban használjuk; a rövidítést a név első kiírásakor jelöljük: *Streptococcus pneumoniae* (*S. pneumoniae, S. pneumoniae járvány*).
- A személynevekhez a *vírus* szót (és más utótagot) kötőjellel kapcsoljuk (*Gross-vírus, Epstein-Barr-vírus*). Kötőjelezzük a további utótagokat is (*Epstein-Barr-vírus-meghatározás*); ilyenkor a szerkezetes megoldás azonban választékosabb (*az Epstein-Barr-vírus meghatározása*).
- Az idegen földrajzi nevekhez a *vírus* szót (és más utótagot) a név eredeti formájához kötőjellel csatoljuk, akkor is, ha a nevek többtagúak (*Ebola-vírus, Ross River-vírus*). Az idegen földrajzi nevekben a földrajzi köznévként (*follyó, hegy, völgy* stb.) nem írható magyarul (*Edge Hill-vírus*; nem írható *Edge-hegy* alakban).
- A mikrobák neveiben a *humán* (emberi) szó jelzői szerepű, ennél fogva különírjuk (*humán papillomavírus, humán immunodeficiencia vírus*). A *human* szót *a*-val csak az idegen vírusnevekben tartjuk meg (*human immunodeficiency vírus*). Megfelelően helyettesíthető az *emberi* jelzővel.

Megjegyzés

Laczkó Krisztina: A jelenlegi szótári szabályozás szerint a *humán* 'emberi' jelentésben egybeírandó az utótaggal, a különírt *humán* forma jelentése: 'bölcész'. Megfontolandó azonban, hogy az 'emberi' jelentésben is alkalmazhatóvá tegyük-e a különírást, többjelentésű melléknévként értelmezve a *humán* szót.

- A tartozékbetűket és a tartozékszámokat a mikrobák neveiben is a szavakhoz kötőjellel kapcsoljuk, a mozaikszavas formákkal egybeírjuk (*hepatitis-A-vírus/A-hepatitis-vírus, emberi hepatitisz-A-vírus, HPV16-fertőzés*).

GYÓGYSZERNEVEK

A védjegyzett gyógyszernevek köznevesült formáinál is megtartjuk az eredeti szerkezetet. A névjárulékos formáknál (*Aspirin tabletta*) jelzős szerkezet köznevesül, tehát *aszpirin tabletta* a megfelelő írásmód.

Megjegyzés

Laczkó Krisztina: Korántsem biztos, hogy az *Aspirin tabletta* szerkezet köznevesül, lévén a *tabletta* itt valóban névjárulék, ha a névjárulék terminus létjogosultságot nyerne, akkor épp erre az esetre lehetne

a leginkább alkalmazni. Az *Aspirin* márkanév, és az köznevesül, ennek ellenére még erősen érződik benne a tulajdonnévi eredet, és jól behatárolható kategóriába tartozik: gyógyszer megnevezése. Így az *aszpirin tabletta* írásmód megfontolandó.

BETEGSÉGNEVEK

Ha a betegségnevét a névtartozék nélkül is kifejezhető, a magyar nevében nem szükséges a névtartozék (az *alvási apnoe* ugyanúgy kifejezi a betegséget, mint az *alvási apnoe szindróma* – a névtartozék magyarázó jellegű, esetleg a figyelemirányulást szolgálja. Hasonlóan: *akut respirációs diszstressz* és *akut respirációs distressz szindróma*). Ez az írásmódot jelentősen egyszerűsíti, ám ha valaki a kiegészítőelemmel szeretné használni, természetesen megetheti.

Ha a szerzői névvel egybeírt betegségnevhez kiegészítés járul, kétféleképpen is írható: *Kaposi-szarkóma + bőr = Kaposi-féle bőrszarkóma* vagy *Kaposi-bőrszarkóma*.

KÉMIAI NEVEK

Az írásmódot a Magyar Kémikusok Egyesülete fogalmazta meg a nemzetközi elvek (IUPAC – International Union of Pure and applied Chemistry) hazai átültetésével (*glükóz-6-foszfát-dehidrogenáz* [G6PD], *3-hidroxi-metil-glutársav* [HMG], *adenozin-difoszfát* [ADP]). Az orvosi nyelvben szintén ezeket a szabályokat követjük. A kémiai nevek elő/utótagjait kötőjellel fűzzük, az eredeti szerkezet változatlan marad; nem érvényesülnek a mozgószabályok (*mátrix-metalloproteáz-képződés* [MMP-képződés]).

MOLEKULANEVEK

A többjelzős molekulanevek utótagjainak csatolásakor csak akkor alkalmazzuk a második mozgószabályt, ha a jelzők mindegyike az alaptaggal függ össze. Ha a jelző a jelzős alakulat egészére vagy csupán a bővítményre vonatkozik, különírjuk a szóalakulatot (*érendothel növekedési faktor + jelfogó – érendothel növekedési faktor jelfogó*, nem pedig *érendothelnövekedésifaktor-jelfogó*). Újabb utótaggal (*vizsgálat*) *érendothel növekedési faktor jelfogó vizsgálat* a megfelelő írásmód a *érendothelnövekedésifaktorjelfogó-vizsgálat* szólán-cok helyett.

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: Ismételt hangsúlyozom: szerintem is nehézkes a mozgószabályos írásmód, de a mindent külön szóba írás – ha összetett szóról beszélünk – idegen a magyar nyelvtől. Annyiban egyetérték a felvetéssel, hogy talán egy fokkal könnyebben olvasható, mint a mozgószabályos írásmód, a gond az, hogy nincs jelölve a névterjedelem. Tehát ha szerepel egy szövegben az, hogy *érendothel növekedési faktor jelfogó vizsgálat* (5 szó!), és utána következik valami újabb szó, főnév (nem lévén orvos szakember, nem próbálkozom meg inkább a kontextusba helyezéssel, nem írok példamondatot), akkor nem „ugrik ki” elsőre, hogy pontosan mi az a bizonyos fogalom, ami az adott mondat alanya például. Tehát ha javasoljuk is ezt a megoldást a mozgószabály helyett, hangsúlyozom, ez egy szükségszerűen rossz megoldás, a létező rossz

megoldások közül a legjobb. – Én például akkor szoktam javasolni, hogy tekintsünk el a mozgósabály alkalmazásától, amikor egy 3. mozgósabállyal írt szóhoz kapcsolunk újabb utótagot: *gyomor-bél csatorna + vizsgálat* → *a gyomor-bél csatorna vizsgálat* akkor már (van erre analógia a helyesírási szótárból: *arató-cséplő gép + vezető* → *aratócséplőgép-vezető* (sic!)). Ez is egy kényszer szülte javaslatom, jobb híján.

Laczkó Krisztina: Nagyon komolyan megfontolandó Ludányi Zsófia fenti érvelése. A mozgósabály helyetti különírást alapvetően sem lehetne szabályba foglalni, csak esetleges javaslatként megfogalmazni.

SEJTNEVEK

A sejtnevekben előforduló főnév + főnév kapcsolódást, ha az szakfogalmat, megnevezést jelöl, vagy jelöletlen viszonyban van egymással, egybeírjuk (*endothelsejt*), a többit külön. Az, hogy szakfogalomról van-e szó vagy sem, sokszor szakmai állásfoglalás kérdése.

A *progenitor cell*, *stem cell*, *precursor cell*, *killer cell* stb. mintájára a *progenitor sejt*, *stem sejt*, *precursor sejt*, *killer sejt* alakulatokat is különírjuk, a magyar megfelelőjük viszont már szóösszetétel (*elődsejt*, *őssejt*, *elősejt*, *ölősejt* [natural killer cell – természetes ölösejt]). Az orvosi irodalomban hagyományosan ez az írásforma honosodott meg. De: *endothel cell*, *endothelsejt* – jelöletlen birtokos viszony (az *endothelnek a sejtje*).

MEGBESZÉLÉS

Az AkH. nem tárgyalja, csupán közvetve utal az orvosi csoportnevek (*betegségnevek*, *gyógyszernevek*, *molekulanevek*, *mikrobanevek*, *sejtnevek*, *fogalmak* stb.) írásmódjára. A szakirodalomban a neveket sokféleképpen és következetlenül írják. Az azonban mégis világos, hogy a szerzők nem használják a helyesírási szabályok szerint keletkező hosszú szóösszetételes neveket. Helyettük sokszor a szerkezetes megoldást választják, a legtöbbször mégis a különírást, utalva arra, hogy a hosszú szóösszetételnevek visszások a magyar nyelvben, és a szakirodalomban sem fogadhatók el. A példákban kitűnik, hogy a csoportnevek köznévi formában a névtartozékot (*betegség*, *vírus* stb.) különírják, nem veszik figyelembe a mozgósabályokat. A névtartozékokat még leginkább az egyszerű szavakkal írják egybe, ám ezt sem egységesen, az összetett szavaknál gyakoribb különírás.

A szakirodalmi írásgyakorlat tehát nem egyezik a helyesírás szerintivel, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Tanúi vagyunk annak, hogy a szaknyelv kialakítja a maga törvényszerűségeit. Ez nem újdonság, és az AkH¹² is lehetővé teszi, hogy a szaknyelvekben külön érvényesüljenek a sajátos írásszabályok, például a 141/c pontnál: „A szaknyelvben bizonyos esetekben nem kifogásolható (az értelem pontos tükröztetése érdekében) a nagykötőjel használata sem.”

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: Ez valóban igaz, de ez a nagykötőjelre vonatkozik.

Laczkó Krisztina: A 141c pont a nagykötőjelre vonatkozik, és nem tekinthető szabálynak, ahogy az AkH. tördelése is mutatja: minden beljebb kezdett rész nem kodifikáció, pusztán lehetséges javaslat. Nem ugyanaz az érvényességi köre, mint maguknak a szabályoknak.

Megjegyzés

A korábban elküldött vitaindító cikkben javasoltam: „Az összevisszaság felszámolása, az egységesítésre törekvés és az elfogadhatatlan hosszú szóösszetételek kiküszöbölésére javasolom ennek elfogadását, vagyis hogy a *betegségek*, *mikrobák*, *a molekulák* és más orvosi köznévi gyűjtőneveket az 1 : 1-es szabály szerint írjuk.” Ezt a javaslatot felülbírálok, és elvetem, jóllehet bizonyos esetekben nem észszerűtlen, de elfogadhatatlanul befolyásolná a köznévi helyesírást (hibás lenne a *vesekőbetegséget vesekő betegségként* írni), és nem javítja az értelemtükröztetést.

Szóba jön, hogy ne alkalmazzuk a mozgósabályokat, ám hasonló okokból nagyon is megfontolandó az első mozgósabály alkalmazásának elvetése. A túlzottan hosszú, sokszor nehezen érthető szavak elkerülésére azonban elegendő, ha csak a második mozgósabálytól állunk el.

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: Tulajdonképpen ezt mondja a szabályzat is. Ne alkalmazzuk a mozgósabályt, például ne szóösszetételként írjuk, hanem tegyük jelöltté a szerkezet, tegyük ki a birtokos személyjelet például. Ekkor sem alkalmazzuk a mozgósabályt, és ezzel még csak nem is mondunk ellent a helyesírási szabályoknak.

A tulajdonnevekhez a gyűjtőnévi utótagokat kötőjellel csatoljuk, és a további utótagokat is kötőjelezzük, ám sokkal szerencsésebb ezek szerkezetes írásmódja (*Cushing-kór-kezelés* helyett a *Cushing-kór kezelése*).

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: Ha itt javasoljuk a szerkezetes megoldást, az előzőeknél miért nem? Ott is csak néhány karakterrel többet kell írni, például az *érendothel növekedési faktor jelfogója*, az *érendothel növekedési faktor jelfogójának vizsgálata*. Ez így miért nem jó?

A felemás, angol–magyar keverék írásmódot kerüljük, jóllehet nem mindig lehet.

Megjegyzés

Ludányi Zsófia: Mi az, hogy angol–magyar keverék írásmód? Amikor az egyik szót angolosan írjuk, a másikat magyarosan? Önmagában ez még szerintem nem kerülendő. Persze ami leírható magyarosan, például az AkH.¹² óta a *pésméker*, akkor összetételben írunk inkább *pésmékerbeültetést* (vagy *pésméker-beültetést* – egyébként az is jó kérdés, hogy ez összetételként kezelendő-e), ne pedig *pacemakerbeültetést*.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Ha a *plazminogénaktivátor-urokináz receptor* esetében az utótagot különírjuk, a két rész közötti birtokviszonyt a *receptora* utótaggal nyomatékosítanám, sőt legalább egyszer ezt a formát is használnám: a *plazminogént aktiváló urokináz receptora*. Következtesen törekednék a szókígyók elkerülésére. Ki fogja megjegyezni, hogy mikor és miért ne alkalmazzuk a második mozgósabályt?

A hibás *T-sejt-jelfogó-vizsgálat* helyett szívesebben írom ezt: a *T-sejt-jelfogó hibás vizsgálata*. Legyen a jelző (*hibás*) az előtt a szó előtt, amelyekre vonatkozik (*vizsgálata*).

Szoktuk mondani, hogy a beteget kezeljük, nem a betegget. A *Cushing-kór-kezelés* helyett nem fejezi ezt ki jobban a *Cushing-kóros beteg kezelése*?

Kovács Éva: Egyetértek Ludányi Zsófia figyelmeztető megjegyzésével: azért, mert egy írásmód gyakorlattá vált, még lehet helytelen. A szaknyelv sem írhatja felül a helyesírási szabályokat.

Kuna Ágnes: A javaslatok alaposak, megfontoltak, a gyakorlatot és a helyesírás általános elvet is figyelembe veszik. Ludányi Zsófia itt leírt meglátásait és a megjelent írásait is érdemes megfontolni és beépíteni.

Ludányi Zsófia: Az *epithelial-to-mesenchymal transition* magyar megfelelőjében – egyetértve a szerzővel – javasolom a nagyköjtjel használatát: *epithelialis–mesenchymalis átalakulás*. Ellentétben a *renin-angiotenzin rendszer* alakulattal (ahol a nagyköjtjel nem oszlat el félreértést), jelen esetben elképzelhetőnek tartom, hogy a kisköjtjellel írt *epithelialis-mesenchymalis átalakulás* kifejezésből azt a jelentést olvassuk ki, hogy 'epithelialis és mesenchymalis átalakulás', ezért – az összetett eredet-eredmény határozós összetétel jelentés-tartalmát érzékeltető – javasolt a nagyköjtjel használata.

A tanulmány végén pontokba szedett három javaslatot szükséges lenne nagyon alaposan átfogalmazni.

1. „A köznévi orvosi gyűjtőnevekben a névtartozékot különírjuk.”

Ha olyan tulajdonnévhez, amely köznevesül(het) (pl. gyógyszer vagy vírusrend, -család, -alcsalád, -nemzetség, Linné-féle kettős nevezéktani fajnév), kapcsolunk magyarázó jellegű köznevet (névjárolékot), a létrejött szerkezetet különírjuk. (Pl. *aspirin tableta, candida faj, helicobacter fajok*.)

2. „Nem alkalmazzuk az első és második mozgószabályokat.”

Inkább: bizonyos esetekben (nem mindig!) eltekinthetünk a mozgószabály alkalmazásától.

3. „A névtartozékokat csak az egyszerű szavakkal írjuk egybe.”

Ez a megfogalmazás teljesen félreérthető. Ennek alapján ugyanis a következőképpen kellene eljárni: a *herpeszvírus* egybeírható, mivel a *herpesz* egyszerű szó (1 : 1), míg a *majomherpesz vírus* külön (2 : 1), mivel a *majomherpesz* összetett szó. Feltételezem, hogy a szerző nem erre gondolt. A vírusnevekkel foglalkozó részben azt írja: „Az egybeírás

az egyszavas betegségneveknél terjedt el...”. Majd: „A többszavas idegen betegségnevekkel szokásosan nem írják egybe a *vírus* névtartozékot (*molluscum contagiosum vírus, herpes simplex vírus* [...]”). Tehát itt az egyszavas kifejezés – több szóból álló szerkezet szembeállításáról van szó, nem pedig az egyszerű szó és az összetett szó szembeállításáról. Ez utóbbi az 1 : 1, 1 : 2 elvnel jelenik meg: egy alakulat attól függően írható egybe vagy külön, hogy egyik tagja egyszerű vagy összetett szó-e. Bősze Péter írja: „Ezek az elvek egyeznek az 1 : 1-es szabállyal.” Ismét: Az 1 : 1-es „szabály” (inkább: tendencia) nem teljesen az, amire a szerző gondol.

Ahogy Bősze Péter is megállapítja, a szakirodalmi írásgyakorlatban megfigyelhető tendencia a helyesírási szabályok figyelmen kívül hagyása. Való igaz: „a szaknyelv kialakítja a maga törvényszerűségeit”. Nem győzőm azonban elégszer hangsúlyozni: ez nem azt jelenti, hogy hagyni kell, had alakítsa ki a „szabályokat” az írásgyakorlat, és a helyesírással foglalkozó szakemberek dolga csak annyi, hogy a levont következtetéseket javaslatként megfogalmazzák. Teljes mértékben egyetértek azzal, hogy figyelembe kell venni az írásgyakorlatot, de ha olyan eset adódik elő, hogy az írásgyakorlat teljesen ellentmond a magyar helyesírás alapelveinek, a szaknyelvi helyesírási javaslatokat is úgy kell kialakítani, hogy azok összhangban legyenek az általános helyesírási elvekkel. A túlzott engedékenységgel nem lenne szabad tovább táplálni azt a teljesen téves elképzelést, miszerint a szaknyelvi helyesírási tendenciák „felülírhatják” az általános helyesírási szabályokat.

Irodalom

Balogh Judit 2000a. A főnév. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 127–141.

Balogh Judit 2000b. A jelző és az értelmező. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 444–460.

Fábián Pál – Magasi Péter (szerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár. Budapest.

Grétsy László 1964. *Szaknyelvi kalauz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 26–31.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.

Ludányi Zsófia 2008. Köjtjel vagy nagyköjtjel? A harmadik mozgószabályos alakulatok helyesírásának buktatói. *Magyar Orvosi Nyelv* 64–67.

Ludányi Zsófia 2013. Többszörös (?) összetételek a magyar orvosi nyelvben. *Magyar Orvosi Nyelv* 30–35.

Ludányi Zsófia 2014. Különírás, egybeírás (2. rész). A többszörös összetételek helyesírásáról. *Amega* 3: 32–33.

Szalai Péter 2011. A védjegyek köznevesüléséről. *Névtani Értesítő* 155–174.

A GYÓGYSZERNEVEK

A gyógyszereknek sokfajta nevük van (védjegyzett név, hatóanyagnév stb., l. Bősze). A védjegyzett név tulajdonnév, ezektől a névjárolékot (*tableta, draszté, injekció, oldat* stb.) – mint a szabályzat is hoz példát (*Panangin tableta*) – különírjuk.

A névjárlék többszavas, sőt mondatszerű is lehet, ilyenkor is a különírást választjuk:

Aspirin Protect 100 mg bélben oldódó filmtabletta
 Penicillin G Nátrium „Biochemie” 1 000 000 NE por injekcióhoz
 Viagra 25 mg filmtabletta, Viagra 100 mg filmtabletta

Ezek a nevek nyelvtanilag jelzős szerkezeteknek foghatók fel: *a tableta, oldat, injekció* stb. kap tulajdonnévi jelzőt (*Aspirin* [tulajdonnévi jelző] *tableta* [névjárlék]).

A helyesírási szabályzat nem tér ki arra, hogy a köznevesült védjegyzett gyógyszerneveket a névjárlékokkal egybe- vagy különírjuk (*aszpirin tableta* vagy *aszpirintableta*?). Ilyen kérdés a sokszavas névjárlékok írásánál nem jön szóba, mert nem lehetséges az egybeírás: nem írhatjuk, hogy *viagra25mgfilmtabletta* stb.). Ilyenkor az egyszerűbbeknél segíthet a szerkezetes megoldás (*100 mg-os viagratableta*), a bonyolultabbaknál azonban többnyire a védjegyzett név szerinti írást választjuk. A kérdés tehát: megtartja-e a tulajdonnévi jelzős szerkezet az eredeti formáját, ha a tulajdonnév köznevesül, avagy szóösszetételé válik?

A gyógyszerek neveiben névjárlék van, ellentétben a többivel; azok névtartozékos szakkifejezések. Névjárlékok (*törzs, faj, alfaj, család* stb.) egyébként előfordulnak a mikrobák nevezékánában is; ezeket rendre különírjuk (*streptococcus törzsek*).

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály: Az acetil-szalicilsavból és segédanyagokból tablettázással előállított gyógyszer egyik márkanéve az *Aspirin*, magát az acetil-szalicilsavat e gyógyszer megjelenése után *aszpirin*nek is nevezik. A világhálón az *Aspirin* vagy *aszpirin* előállítása alatt csak a szalicilsav acetilezését értik, tablettázásról szó sincs. Napjainkban az *Aspirin* tablettázott acetil-szalicilsav, tehát az „*Aspirin tableta*” akár pleonazmus is lehet. Ha ennek ellenére elfogadjuk, hogyan írja le a nem nyelvész az *Aspirin* gyártást? Egybe vagy külön? Inkább *aszpiringyártást* ír, és *aszpirintablettát*, mert így az egybeírás a helyes? *Kovács bácsi* esetében minden orvos, gyógyszerész vagy vegyész érzi, hogy a *bácsi* névjárlék, de az *Aspirin*, *aszpirin* esetében aligha.

Keszler Borbála: Jó az, amit Ludányi Zsófia ír (l. lejjebb). Tehát: *aszpirin tableta*.

Kuna Ágnes: A javaslat a többiekkel egyetértésben: *aszpirin tableta*, tehát a különírás köznévvé válás esetén is. Ugyan az *Ovestin* használt vonatkozása nem egyértelmű (hüvelykúp, krém, tableta), de ez a helyesírás kérdését nem érinti. Mindegyik névjárlék külön írandó a készítmény (tulajdon)neve után (*Ovestin hüvelykúp, Ovestin krém, Ovestin tableta*).

Laczkó Krisztina: Egyetértek Ludányi Zsófiával (lásd lejjebb).

Ludányi Zsófia: A gyógyszernevek voltaképpen márkanévek, ezért javaslatomhoz a márkanévekkel kapcsolatos nyelvészeti-helyesírási szakirodalomból indulok ki.

A márkanévek köznévvé válásáról Szalai (2011: 159) a következőket írja: A márkanévek mellett gyakran ott található az áru fajtáját jelölő név mint determinatívum (pl. *Salamander cipő, Aspirin tableta*). Ha az árucikk elterjedt, közismertté válik, a fajtafogalom megnevezése előbb-utóbb fölösleges lesz. Maradva az *Aspirin* példájánál, ha tudjuk, hogy az *Aspirin* egy fájdalomcsillapító gyógyszer, a tulajdonnév (márkanév) jelentése egygyé válhat a jelölt áru fajtája fogalmával. Ekkor következik be a tulajdonnév köznévvé válása: *aszpirin*.

Szalai (2011) megállapításából kiindulva úgy vélem, a köznevesült (tehát fajtanévvé vált) gyógyszernév névjárlékkal való ellátása (*aszpirin + tableta*) voltaképpen redundáns művelet: maga a köznevesült *aszpirin* magában hordozza a 'fájdalomcsillapító tableta' jelentést (éppen emiatt vált köznévvé), ezért további magyarázó tago(ka)t (*tableta, fájdalomcsillapító tableta*) hozzáfűzni felesleges. Természetesen ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem lehetséges. Két bármilyen, egymással hiperonim viszonyban lévő fogalomból alkotható efféle szerkezet: *asztal bútor, kutya állat*, bár nehézséget okoz olyan szövegkörnyezetet létrehozni, ahol ezek nem hatnak erőltetettnek. Így tehát megalkotható a köznevesült *aszpirin + tableta* szövből is: *aszpirin tableta*. Nehezen tudom azonban azt elképzelni, hogy fejfájás esetén valaki *aszpirin tablettát* vesz be, nem pedig *aszpirint*. (Legfeljebb *Aspirin tablettát*.) Néhány ehhez hasonló, köznevesült márkanévvé alkotott szerkezet: *tixó* (< *Tixo*) *ragasztó, cellux ragasztó, vim* (< *VIM*) *tisztítószer*. Ugyanakkor kevésbé hat erőltetettnek a *hungarocell hőszigetelő lap* kifejezés, holott ott is márkanévből (*Hungarocell*) köznevesült fajtanévhez kapcsolódik névjárlék.

Apró észrevétel a köznevesült a példaanyaghoz: Bösze Péter a köznevesült gyógyszernevek között említi a *Viagra* tablettát (*viagra*). Nem állítanám azonban teljes bizonyossággal, hogy a *Viagra* márkanév köznevesült. A Magyar nemzeti szövegtár ad ugyan találatot a kisbetűs alakra (30 db), de azok száma jóval kevesebb, mint a nagy kezdőbetűséké (258). Vélhetően elindult már a köznévvé válás útján, de korántsem köznevesült annyira, mint az *aszpirin* (ez utóbbit helyesírási szótáraink is jegyzik).

Általános javaslatok a gyógyszernevek írásmódjára

A tanulmány nem tér ki a hatóanyagnév + *tableta, oldat, injekció* stb. névjárlékokból alkotott kifejezések írásmódjára. A gyógyszerek hatóanyagának nevét egybeírjuk a *tableta, oldat, injekció* stb. tipikus utótagokkal (névtartozékokkal). Például: *széntableta, penicillintableta, tetraciklin-tableta*. (Ez utóbbit kötőjelezve írjuk, mivel a *tetraciklin* szót összetételnek tekinthetjük. A témáról bővebben l. Ludányi 2013, 2014.) Az egybeírás oka, hogy a tagok jelentéssűrítő viszonyban vannak egymással: 'szén/pencillin/tetraciklin ható-

anyag-tartalmú tableta. (NB. A gyógyszerek hatóanyagának neveit mindig magyarosan írjuk.)

Ha egy gyógyszernevhez (márkanév, tulajdonnév) magyarító funkciójú szót (névjárolékot) kapcsolunk, tulajdonnévi kijelölő jelzős szó szerkezet jön létre, amelyet különírunk. Például: *Aspirin tableta*. Ugyanígy járunk el akkor is, ha a névjárolék több szóból áll (*Aspirin Protect 100 mg bélben oldódó filmtableta*).

Ha egy gyógyszer neve köznévvé vált (pl. *aszpirin*, *viagra* [?]), a hozzá kapcsolódó magyarító tagot (névjárolékot) ugyanúgy különírjuk, mint a tulajdonnévhez kapcsolódó névjárolékok esetén. (Itt jegyezném meg, hogy a tanulmányban szereplő példa véleményem szerint nem állja meg a helyét: ha elfogadjuk, hogy a *viagra* köznévvé vált, nem beszélhetünk 125 mg-os *viagra* tablettáról. A *viagra* köznévi jelentése 'potencianövelő'. Ha tehát valaki 125 mg-os kiszerezésű tablettáról beszél, biztos, hogy a nagy kezdőbetűs *Viagráról* mint márkanévről beszél, nem a *viagráról*.)

HOZZÁFÜZÉS

Ludányi gondolatmenete a márkanévek köznévvé váló írásáról a gyógyszernevek írásmódjába nem illeszhető teljesen, mert ugyanannak a tulajdonnévi jelzőnek többféle alaptagja is lehet (*Ovestin hüvelykúp*, *Ovestin krém*, *Ovestin tableta*). Ebben az esetben az *Ovestint* használt kifejezés jelentése nem egyezik a *vimet* használt kifejezésével: az utóbbinál egyértelmű, hogy mit használt, az előzőnél azonban nem tökéletesen, mert az lehet tableta, hüvelykúp vagy krém. Nyelvészeti kifejezéssel: a viszony a gyógyszernevek tagjai között nem teljesen hiponim, kivéve az egyfajtaikat (*aszpirin* – ebből csak tableta van). Természetesen érthető az *Ovestint* használt kifejezés – a pontosítás lehet későbbi, ha egyáltalán szükséges; az egyezés mégsem teljes.

A hatóanyagnevek írása nem témája a vitaanyagoknak, erről már korábban írtunk (Bősze–Laczkó 2007). Itt a nehézséget elméletileg a márkanév és a hatóanyag név azonossága jelentheti (*Penicillin*, hatóanyag magyarosan: *penicillin*).

Javaslatom: a névjárolékos és a névtartozékos elnevezések megkülönböztetése miatt, az előbbieket köznevesült változatában is a különírás célszerű, az utóbbiaknál az egybeírás. A névjárolékos formáknál ugyanis jelzős szerkezet, a névtartozékos esetekben szóösszetétel köznevesül. Tehát *aszpirin tableta*.

IRODALOM

- Berencsi György (szerk.) 2004. *Orvosi molekuláris virológia*. Convention, Budapest.
- Bősze Péter 2003. A vírusnevek írásáról: egy nem szakember gondolatai. *Magyar Orvosi Nyelv* 3/2: 26–29.
- Bősze Péter 2006. Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi–biológiai irodalomban. *Magyar Nyelvőr* 130: 151–162.
- Bősze Péter – Ádám Éva – Nász István – Nagy Károly – Ongrádi József – Rusvai Miklós – Szücs György 2003. Javaslatok a vírusok neveinek írására és magyarítására. *Magyar Orvosi Nyelv* 3/1: 27–33.
- Bősze Péter – Laczkó Krisztina 2007. A gyógyszernevek írása. In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina, Budapest, 385–392.
- Erdei Anna (szerk.) 2012. *Immunológia*. Medicina, Budapest.
- Gergely Lajos (szerk.) 2003. *Orvosi mikrobiológia*. Alliter, Budapest.
- Kopper László – Jeney András (szerk.) 2002. *Onkológia – a géntől a betegágyig*. Medicina, Budapest.
- Kugler Nóra – Tolcsvai Nagy Gábor 2000. *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Korona Kiadó, Budapest.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris, Budapest.
- Magyar helyesírási szabályzat 12. kiadás, 2015.
- Mandl József – Machovich Raymund (szerk.) 2007. *Orvosi patobiokémia*. Medicina, Budapest.
- Nyitrai József 2009. A szerves és szervetlen vegyületek nevezéktana, helyesírása. In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina, Budapest, 297–304.
- Pál Tibor (szerk.) 2012. *Az orvosi mikrobiológia tankönyve*. Medicina, Budapest.
- Szabó Gábor (szerk.) 2009. *Sejtbiológia*. Medicina, Budapest.
- Tulassay Zsolt (szerk.) 2007. *A belgyógyászat alapjai*. Medicina, Budapest.
- Tulassay Zsolt – Matolcsy András (szerk.) 2011. *Az onkológia tankönyve*. Semmelweis Kiadó, Budapest.